

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการสื่อสารความรู้เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติ
ภายใต้โครงการ การวิจัยและพัฒนาระบบเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติ
บนฐานพลเมืองมีส่วนร่วมและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โดย
นายพิเชฐ นุ่นโตและคณะ

สนับสนุนโดย สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม
ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

รายงานโครงการสื่อสารความรู้เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติ เป็นโครงการที่อยู่ภายใต้โครงการ การวิจัยและพัฒนาระบบเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติบนฐานพลเมืองมีส่วนร่วมและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นโครงการที่เน้นสร้างพื้นที่ให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยน และร่วมถ่ายทอดประสบการณ์การจัดการช้างป่าร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ที่เกิดปัญหา และสร้างการขับเคลื่อนการจัดการช้างป่าอย่างสันติระหว่างชุมชนที่เป็นแกนนำในพื้นที่วิจัยทั่วประเทศ ผลลัพธ์รูปธรรมชัดเจนจากโครงการนี้คือ การสร้างเครือข่ายผู้นำการสื่อสารและผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ช่วยหนุนเสริมการจัดการปัญหาช้างป่าทั่วประเทศ และเกิดแพลตฟอร์มกลางในการติดตามปัญหาคนกับช้างป่าในรูปแบบเว็บไซต์ Human-Elephant Voices.org กระนั้นก็ตามโครงการสื่อสารฯ อาจไม่ได้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้งหมดที่คาดหวังไว้ แต่ได้ปูทางแนวทางการสื่อสารและยกระดับรวบรวมองค์ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับช้างป่า และเกิดแกนกลางในการติดตามปัญหาช้างป่าในภาคประชาชนในการจัดการช้างป่าอย่างสันติต่อไป

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	(1)
บทที่ 1 บทนำ	6
บทที่ 2 เวทีสาธารณะ	12
บทที่ 3 สื่อออนไลน์และสื่อสังคมออนไลน์	40
บทที่ 4 พัฒนาเครือข่ายชุมชนในสื่อสารอย่างสันติ	59
อ้างอิง	69
ภาคผนวก	70

คณะกรรมการส่วนกลาง

1. นายพิเชฐ นุ่นโต หัวหน้าโครงการ / ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
2. นายธนพิพัฒน์ วรฤทธิ ผู้ช่วยหัวหน้าโครงการ/สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3. ผศ.พีรชัย กุลชัย ทีมวิจัย / สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
4. นางสาววนิดา ด่านชัยสิทธิ์ ทีมวิจัย / ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอยุธยา
5. รศ.ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ ที่ปรึกษา/ศูนย์สันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล
6. ดร.มัทนา ศรีกระจำง ที่ปรึกษา/ชมรมคนรักช้างป่า
7. นายชินวุฒน์ มณีศรีขำ ที่ปรึกษา/ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม

คณะกรรมการประสานระดับพื้นที่

9. นางสาวกฤษณา แก้วปลั่ง ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่สลักพระ/ ZSL ประเทศไทย
10. นางสาวศศิธร ธรรมพิทักษ์ ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่สลักพระ/ ZSL ประเทศไทย
11. นายวีระ มณีวงศ์ ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่สลักพระ
12. นายศิริวัฒน์ วงษ์ธรรม ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่สลักพระ
13. นายสุธี บุญสัญ ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่สลักพระ
14. นายประชา บ๊อบหนุก ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ทองผาภูมิ
15. นายปราโมทย์ ศรีไย ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ทองผาภูมิ/มูลนิธิสืบฯ
16. นายสมศักดิ์ เทียมสอน ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ทองผาภูมิ
17. นางสาวมาลี ทองเมธรัตน์ ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ทองผาภูมิ
18. นางสาวน้ำฝน เอี่ยมสะอาด ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่กุยบุรี
19. นางจันทร์จิรา ภูมิ่ง ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่กุยบุรี
20. นายจิรัชย์ อาเคจักร ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ภูหลวง/ สถานีวิจัยสัตว์ป่าภูหลวง
21. นางรชยา อาเคจักร ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ภูหลวง/ สถานีวิจัยสัตว์ป่าภูหลวง
22. ดร.ยุทธนา วงศ์โสภาก ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ภูหลวง/ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.เลย
23. ว่าที่ร้อยตรี สมภูมิ คะสุวรรณ ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ภูหลวง
24. นางสาวอริสา คัมภีรานนท์ ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ภูหลวง
25. นางอรุณ แก้วสามัคคี ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่เขาใหญ่

26. นายประกาย	วิยะรัตน์	ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่เขาใหญ่
27. ร.อ.จันดิษฐ์	ชินบุตร	ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่เขาใหญ่/ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่
28. นายอภิรักษ์	วิภาวิน	ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่เขาใหญ่/ มูลนิธิ Freeland
29. นายนพดล	ประยงค์	ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ไทร่มเย็น/ โรงเรียนเทพมิตรศึกษา
30. นายสุจินต์	สงมา	ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ไทร่มเย็น
32. นางสาวสุกัญญา	เหมทานนท์	ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ไทร่มเย็น/ อุทยานแห่งชาติไทร่มเย็น
33. นางจิราภรณ์	พัฒน์เจริญ	ทีมวิจัยคนกับช้าง พื้นที่ไทร่มเย็น

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญ/หลักการและเหตุผล

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าถือเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน โดยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาส่งผลให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้พื้นที่ป่าอนุรักษ์อยู่อาศัย จากงานวิจัยของ สกว. พบว่าระหว่างปี พ.ศ.2555-2561 ประเทศไทยมีเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่เป็นเหตุการณ์ระดับรุนแรง คือ มีคนและช้างป่าบาดเจ็บหรือเสียชีวิตรวมทั้งสิ้น 107 เหตุการณ์ มีคนบาดเจ็บ 30 คน เสียชีวิต 45 คน และช้างป่าบาดเจ็บ 7 ตัว และตาย 25 ตัว เท่ากับมีคนหรือช้างป่าบาดเจ็บหรือเสียชีวิต 1.6 เหตุการณ์ต่อเดือน หรือประมาณ 20 เหตุการณ์ต่อปี ที่มีความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าระดับรุนแรง โดยเหตุการณ์คนกับช้างป่าบาดเจ็บหรือเสียชีวิตมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2555 จนถึงปี 2561

พื้นที่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าก็มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยในปี พ.ศ.2560 ประเทศไทยมีพื้นที่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่ารวม 41 พื้นที่อนุรักษ์ คิดเป็น 59% ของพื้นที่ปรากฏช้างป่าในประเทศไทย (พื้นที่อนุรักษ์ที่พบช้างป่ารวม 69 พื้นที่) (AsESG Thailand Forum, 2017) ขณะเดียวกันประเทศแถบเอเชียใน 13 ประเทศที่มีช้างป่า ก็ประสบปัญหานี้เช่นเดียวกัน และถือเป็นปัญหาสำคัญในระดับภูมิภาค ในประเทศอินเดีย มีประชาชนเสียชีวิตจากช้างป่ามากกว่า 1,000 คนต่อปี (The Guardian, 2017) ในประเทศบังกลาเทศ ช้างป่าเข้ารบกวนแคมป์ผู้อพยพชาวโรฮิงยา บริเวณคอกซ์บาซา พรหมแดนประเทศบังกลาเทศ และพม่า ช้างป่าเข้าไปทำลายที่พักอาศัยของผู้อพยพก่อให้เกิดความหวาดกลัว และมีผู้บาดเจ็บและเสียชีวิต ก่อให้เกิดปัญหาวิกฤติซ้อนวิกฤติจากปัญหาสงครามซ้อนกับปัญหาด้านความขัดแย้งระหว่างคนกับสัตว์ป่า ซึ่งสหประชาชาติให้ความสำคัญและระดมนักวิทยาศาสตร์เข้าไปช่วยเหลือผู้อพยพอย่างเร่งด่วน (UNHCR & IUCN, 2018) ดังนั้นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าจึงเป็นปัญหาที่มีความสำคัญระดับสากลและต้องการความรู้และแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างเท่าทันและเร่งด่วน

การดำเนินการแก้ไขปัญหาคนกับช้างป่าที่สำคัญในปัจจุบันของประเทศไทย เน้นไปที่ป้องกันช้างป่าเข้าทำลายพืชผลการเกษตร เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง ใช้รั้วไฟฟ้าลดการรุกล้ำไร่ของช้างป่า (สมหญิง ทัททิกรณ์และคณะ, 2555) อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน อุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ ใช้การเฝ้าระวังแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย, 2550; Noonto 2009) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ (Stewart-Cox and Ritthirat, 2007) เน้นไปที่การศึกษาปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนใช้การคุชดกันช้างออกนอกพื้นที่ (ไสว วังหงษา และคณะ, 2552) พัฒนาการแก้ไขปัญหาในหลายพื้นที่ก้าวหน้า และเริ่มมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามพื้นที่ รวมถึงชุมชนมีพัฒนาการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันเป็นระยะ กระนั้นชุมชนยังต้องการมีส่วนร่วมมากขึ้นในการแก้ปัญหา เข้าถึงข้อมูล รวมถึงให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องประสานการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การเข้าถึงข้อมูลมากขึ้นและสร้างการประสานงานระหว่างภาคส่วนให้มีการขับเคลื่อนไปพร้อมกัน จำเป็นอย่างยิ่งที่ควรมีพื้นที่กลางด้านข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับปัญหาคนกับช้างป่าที่มีระบบ ติดตามสถานการณ์คนกับช้างป่าที่เป็นปัจจุบัน และมีการแลกเปลี่ยนขัดเกลากันได้ บนฐานความรู้ บนหลักวิชาการที่หลากหลายและเป็นปัจจุบัน ระบบการสื่อสารส่วนกลางนี้ ยังเป็นช่องว่างของการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทย

ซึ่งควรมีการริเริ่มดำเนินการอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถกเถียงโต้แย้ง และสร้างแนวคิดใหม่ๆ เพื่อคลี่คลายปัญหาคนกับช้างป่าอย่างเข้าถึงความรู้ สร้างความเข้าใจไปพร้อมกัน

การอนุรักษ์และการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับสัตว์ป่าสมัยใหม่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึงถึงความต้องการ คุณค่าและความเชื่อของชุมชนและผู้ปฏิบัติในพื้นที่เพื่อให้การแก้ปัญหาไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในทุกมิติ (Redpath et al., 2013) ไม่ว่าจะเป็นคนกับช้างป่า หรือคนกับคน รวมทั้งควรสอดคล้องกับบริบทปัจจุบันของความขัดแย้งโดยมีความเห็นและบทเรียนจากชุมชนเป็นหนึ่งในหลักการปฏิบัติเพื่อการตัดสินใจร่วมกัน (Sutherland et al., 2004) หลายประเทศจึงให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น รูปแบบหนึ่งที่ใช้กันมากในการคลี่คลายปัญหาด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่า หรือแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างมีส่วนร่วมคือ การใช้เวทีสาธารณะทำความเข้าใจประเด็นที่เกิดความสงสัย ให้เกิดการทำความเข้าใจ หรือเกิดฉันทามติในประเด็นที่ขัดแย้งกันผ่านการเสวนา ตัวอย่างประเด็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่ชุมชนบางส่วนมีคำถามในเกือบทุกเวที ทุกภูมิภาคที่ทาง โครงการวิจัยและพัฒนาระบบเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติ สนับสนุนโดย สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่น สาเหตุที่ช้างป่าออกมาหากินนอกพื้นที่ป่าคืออะไร ช้างที่ออกมาก่อปัญหากับชาวบ้านเป็นช้างปล่อย (ช้างเลี้ยง) การให้อาหารช้างป่า ด้วยการกองอาหารพวกผลไม้ให้จะช่วยลดปัญหารั่วและคู คือ ทางออกของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง ระบบการชดเชยมีให้กับเกษตรกรมีความเป็นไปได้หรือไม่ อย่างไร ควรมีกองทุนช้างหรือไม่ พิษเชิงเดียวกับปัญหาคนกับช้างป่า จะหาทางออกอย่างไร ควรมีนโยบาย กฎหมายเพื่อดูแลปัญหาคนกับช้างป่าหรือไม่ อย่างไร คนกับช้างป่าจะอยู่ร่วมกันได้จริงๆหรือการทำหมันช้างป่า สมควรหรือไม่ ช้างล้นป่าหรือยัง หรือ การย้ายช้างป่าที่มีปัญหาออกจากพื้นที่สมควรหรือไม่

ประเด็นคำถามเหล่านี้เป็นประเด็นร่วมของการทำเวทีพัฒนาโจทย์ของโครงการฯ ในช่วงหลายเดือนที่ผ่านมาของ 6 พื้นที่คนกับช้างป่า ใน 5 กลุ่มป่าอนุรักษ์ของประเทศไทย นอกจากงานวิจัยที่ช่วยหาคำตอบ ซึ่งอาจไม่เพียงพอในการทำความเข้าใจในกับสังคมเพื่อสร้างระบบการอยู่ร่วมกับช้างป่า เช่นในกรณี ไม่ควรให้อาหารสัตว์ป่าเพื่อแก้ไขปัญหาล้างป่าออกมานอกพื้นที่อนุรักษ์ คำตอบนี้มีชุดความรู้ในทางวิชาการอยู่พอสมควร แต่การสื่อสารสู่สาธารณะยังมีช่องว่าง และสังคมยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ไม่มีพื้นที่เพื่อการสื่อสารอย่างเป็นระบบ ขาดการถกเถียงโต้แย้งจนเกิดการยอมรับและเข้าใจ โครงการสื่อสารเพื่อสร้างพื้นที่ สร้างการแลกเปลี่ยน จึงมีความสำคัญต่อการสร้างการอยู่ร่วมระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติในระยะยาว ฉะนั้น ประเด็นในมิติอื่นที่ต้องติดตามสร้างความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง

ตัวอย่างรูปธรรมของการเคลื่อนการดำเนินงานโดยเป็นกลไกกลาง สื่อสารข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนได้รับทราบ และเกิดการเรียนรู้พร้อมกัน เช่น เว็บไซต์สาธารณะด้านประชาธิปไตยของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่จัดขึ้นแลกเปลี่ยนตามวาระโอกาสที่สังคมควรทำความเข้าใจในประเด็นด้านการเมืองการปกครองอยู่เป็นระยะ เว็บไซต์สาธารณะ Thai PBS ที่จัดขึ้นตอบสนองวาระที่สังคมต้องการทำความเข้าใจ หรือวาระท้องถิ่นที่เป็นปัญหาต้องการการมีส่วนร่วม ขณะเดียวกัน เว็บไซต์สังคมออนไลน์ ก็ช่วยให้สังคมติดตาม ธารรงค์ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และสร้างการเรียนรู้ไปพร้อมกัน เช่น เว็บไซต์ Landwatchthai.org จัดตารางงานสถานการณ์ปัญหาที่ดินในประเทศไทย ประเด็นความเหลื่อมล้ำเกี่ยวกับที่ดิน ซึ่งทีมงานได้รวบรวมบทความ สถานการณ์ วิเคราะห์และเผยแพร่สู่สาธารณะเพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้สนใจนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งดำเนินงานภายใต้องค์กร Land Watch Thai เว็บไซต์ ilaw.or.th หรือเริ่มแรกคือ โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน ปัจจุบัน ilaw มีหลักคิดทำงานเชื่อมโยงกับกลุ่มภาคประชาสังคมและผู้คนทั่วไปในสังคม เพื่อส่งเสริมหลักการประชาธิปไตย การเคารพเสรีภาพในการแสดงออกและสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง เพื่อระบอบยุติธรรมที่เป็นธรรมและตรวจสอบได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยใช้เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก สื่อสังคมออนไลน์ และรายงานวิเคราะห์สถานการณ์ เป็นเครื่องมือในการรณรงค์และติดตามประเด็นที่ ilaw และภาคประชาสังคมให้ความสนใจ ซึ่งปัจจุบัน ilaw ได้รวบรวมสถานการณ์และสังเคราะห์บทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สร้างอินโฟกราฟิกให้ประชาชนเข้าใจประเด็นด้านกฎหมายให้เข้าใจได้ง่าย เท้าทันต่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยปัจจุบัน facebook ilaw มีผู้ติดตามมากกว่า 240,000 คน การสื่อสารอย่างต่อเนื่อง มีระบบและเป้าหมายของการสื่อสารนี้เอง ทำให้เกิดชุมชนที่ติดตามและเกิดการเรียนรู้แบบสะสมรวมหมู่ หรือการเรียนรู้แบบร่วมมือ (collective learning) ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ในยุคใหม่ที่ช่วยเพิ่มพลังการสร้างสรรค์ จนเปลี่ยนไปสู่โอกาสสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกขนาดใหญ่หรือนวัตกรรม

ประเด็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ที่มีพลวัตด้านสถานการณ์ความขัดแย้ง การจัดการ และความรู้ทางวิจัยใหม่ จึงควรมีกลไกการติดตามที่สร้างพื้นที่การแลกเปลี่ยน และสร้างความรู้ความเข้าใจเพื่อให้การคลี่คลายปัญหาคนกับช้างมีประสิทธิภาพและเกิดผลเชิงรูปธรรมมากยิ่งขึ้น โดยสอดคล้องกับโครงการวิจัยและพัฒนาระบบเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติบนฐานพลเมืองมีส่วนร่วมและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นโครงการวิจัยหลักส่วนกลาง ที่ออกแบบการดำเนินงานเพื่อสร้างองค์ความรู้ ฐานข้อมูลติดตามปัญหาคนกับช้างป่า พัฒนาศักยภาพชุมชนและระบบนิเวศการอยู่ร่วม รวมถึงพัฒนาระบบติดตามเป็นแพลตฟอร์มกลางในรูปแบบสื่อ ซึ่งโครงการนี้จะป็นจิ๊กซอว์เชื่อมต่อกับโครงการวิจัยหลักให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์การเป็นกลไกกลางในการติดตามปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในระดับประเทศและในระดับสากล เพื่อให้การอยู่ร่วมระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติเข้าใจลึกซึ้งความเป็นรูปธรรมและอยู่บนฐานของปัญญาสะสมที่เป็นสากล

วัตถุประสงค์

1. ศึกษา ถอดบทเรียน และสังเคราะห์รูปแบบการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเวทีสาธารณะในเครือข่าย 5 กลุ่มป้อนุรักษ์ 6 พื้นที่ศึกษา เพื่อได้ชุดความรู้การจัดการช้างอย่างเท่าทันและสันติ (SMART Elephants)
2. สังเคราะห์และจัดการความรู้ เพื่อผลิตนวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อใช้ในการจัดการช้างป่า ผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้จากการทดลองปฏิบัติการ และความรู้เชิงประสบการณ์ที่ฝังในตัวบุคคล (tacit knowledge)
3. เปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยน ติดตาม และวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าร่วมกันในระดับสาธารณะ เกิดเป็นกลไกติดตามช้างป่าในระดับสาธารณะ (Elephant Watch Networks)
4. พัฒนาระบบติดตามและสนับสนุนการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในระดับสาธารณะ และนโยบาย เพื่อผลักดันให้เกิดนโยบายการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าจากงานวิจัยและการทดลองปฏิบัติ (Human and Elephant Management Policy based on Research and Actions)

การดำเนินงาน

1. จัดเวทีสาธารณะเพื่อสื่อสารทำความเข้าใจประเด็นที่นำไปสู่การทำความเข้าใจปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าบนหลักวิชาการที่เป็นปัจจุบัน
 - จัดเวทีสาธารณะ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญ นักวิจัย และประชาชน มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในประเด็นที่สังคมให้ความสนใจหรือต้องการความเข้าใจ เช่น รั่วและคู คือ ทางออกของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างหรือไม่ ระบบการชดเชยมีให้กับเกษตรกรมีความเป็นไปได้หรือไม่ อย่างไร ควรมีกองทุนช้างหรือไม่ การย้ายช้างป่าที่มีปัญหาออกจากพื้นที่สมควรหรือไม่ ซึ่งประเด็นที่ได้รับการคัดเลือกจากทีมวิจัย จะนำไปจัดเวทีสาธารณะเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแก่สาธารณะ รวมถึงต่อยอดสู่คำถามและแนวทางการจัดการใหม่ด้วยผลจากการแลกเปลี่ยน
2. จัดประชุมร่วมกันระหว่างชุมชนวิจัยและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า
 - จัดเวทีนำเสนอผลงานวิจัยโดยเครือข่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นร่วมกับภาคีเครือข่ายระดับประเทศ และเชิญผู้เชี่ยวชาญช้างป่าเอเชียจากต่างประเทศเข้าร่วม เพื่อสื่อสารผลการวิจัยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในภาคีเครือข่าย (HECx Research Network Conference)
 - เข้าร่วมแลกเปลี่ยนและประชุมเครือข่ายเพื่อคลี่คลายปัญหาระหว่างคนกับช้างป่า เพื่อให้ข้อมูล และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้การดำเนินงานใช้ข้อมูลจากงานวิจัยในการตัดสินใจมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดการช้างป่าในระดับกลุ่มป่า และการจัดการช้างป่าในระดับนโยบาย

3. จัดทำเว็บไซต์ และสื่อสังคมออนไลน์อย่างมีส่วนร่วมระหว่างภาคประชาชนและหน่วยงานด้านการอนุรักษ์ช้างป่าทั้งในและต่างประเทศ
 - ชุมชนระหว่างเครือข่ายแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผ่านช่องทางสื่อสารของโครงการวิจัย เช่น เว็บไซต์ เสียงคนเสียงช้างป่า และสื่อสังคมออนไลน์ โดยมีรูปแบบเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์วิจัย พฤติกรรม ช้างป่า ความคิดเห็นต่อการจัดการ ซึ่งเป็นการสื่อสารกับกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากช้างป่าและ สาธารณะไปพร้อมกัน
 - กิจกรรม 1 พื้นที่ 1 ตัวแทนเล่าเรื่องคนช้างป่า เพื่อผลักดันให้ชุมชนสะท้อนและถ่ายทอด ประสบการณ์ การทำงานวิจัยของตนเองผ่านการเขียนลงเว็บไซต์เสียงคนเสียงช้างป่า ซึ่งมีเป้าหมาย ให้ชุมชนได้ฝึกการเขียนถ่ายทอดและให้ความรู้แก่สาธารณะในประเด็นการจัดการปัญหาระหว่างคน กับช้างป่าอย่างสันติ
 - อัปเดตข่าวสารด้านการจัดการคนกับช้างป่า และความรู้ด้านนิเวศวิทยา ชีววิทยา และสังคมศาสตร์ที่ นำไปสู่การทำความเข้าใจช้างมากขึ้น
 - รณรงค์และให้ความรู้สาธารณะผ่านข้อมูลจากงานวิจัยที่ย่อยแล้ว เป็นข้อมูลในรูปแบบบทความขนาด สั้น ข้อมูลไฮไลต์ที่น่าสนใจ อินโฟกราฟฟิค เป็นต้น
 - รณรงค์การอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า ผ่านการมีส่วนร่วมด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนและ ประชาชน ส่งภาพถ่าย บทความขนาดสั้น เพื่อให้เกิดมุมมองที่หลากหลายในการอยู่ร่วมกันระหว่างคน กับช้างป่า
4. จัดประชุมเพื่อวิเคราะห์นโยบายและระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมต่อการสร้างระบบเพื่อการอยู่ ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า จากการพูดคุยในเวทีงานวิจัยเชิงปฏิบัติการและงานวิจัยโครงการหลักๆ โดย นโยบายที่ควรนำมาศึกษาขยายผลได้
 - นโยบายและระบบการเงินเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า เช่น กองทุน ระบบชดเชย ภาษี เพื่อดูแลปัญหาคนกับช้างป่า ฯ
 - นโยบายทางการเกษตรเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า
 - ที่ดินกับปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ชุดความรู้สังเคราะห์จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรียกว่า ชุดความรู้การจัดการช้างอย่างเท่าทันและสันติ (SMART Elephants) เช่น ชุดความรู้การเฝ้าระวังช้างที่ปลอดภัย ชุดความรู้อยู่ร่วมกับช้าง-ควรและไม่

ควรทำในพื้นที่ช้างป่า (do and don't in elephant landscape) ฯลฯ เพื่อพัฒนาเป็นคู่มือการอยู่ร่วมระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติ

2. ได้เผยแพร่ แลกเปลี่ยนความรู้การจัดการปัญหาคนกับช้างป่า ไปจนถึงระดับนโยบายของหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ
3. สร้างแพลตฟอร์มกลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อสาธารณะทั้งในรูปแบบเวทีสาธารณะ และกลไกติดตามปัญหาช้างป่าในระดับประเทศ (Elephant Watch Networks)
4. ได้ Model ต้นแบบ การจัดการร่วมเพื่อการทำงานสร้างระบบการอยู่ร่วมระหว่างคนกับช้างป่า โดยมีแนวทางและพื้นที่นำร่องของรัฐและชุมชน ตามบริบทของแต่ละพื้นที่ (Human-Elephant Coexistence Model: Flexible model)
5. ได้แนวนโยบายพื้นฐานการจัดการความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่สำคัญ โดยร่วมกับ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ภายใต้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงมหาดไทย (Human-Elephant Management Policy based on Research and Actions)

บทที่ 2

เวทีสาธารณะเพื่อการพัฒนาแบบติดตามและสนับสนุนการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ระหว่างคนกับช้างป่าในระดับชุมชนและนโยบาย

การประชุมหรือความร่วมมือด้านงานวิจัย เรื่อง การจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า
วันที่ 24 กันยายน 2561 ณ ห้องประชุม 2 ชั้น 14 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โดยมี ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างความร่วมมือด้านการวิจัย ดังนี้

1. ดร. ปิ่นสักก์ สุรัสวดี	รองอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
2. ศ.นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ	ผู้อำนวยการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
3. รศ.ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์	ผู้ทรงคุณวุฒิ / ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการความขัดแย้งและสันติวิธี
4. ผศ.ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา	ผู้อำนวยการฝ่าย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.
5. คุณพิเชฐ นุ่นโต	หัวหน้าโครงการวิจัย “การวิจัยและพัฒนาระบบเพื่อการอยู่ร่วมกัน
ระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติบนฐานพลเมืองมีส่วนร่วมและงานวิจัย
เพื่อท้องถิ่น”
6. คุณอมร อาชาเพชร	ศูนย์อำนวยการแก้ไขปัญหาช้างป่า กรมอุทยานฯ
7. คุณสินธุ์ แก้วสินธุ์	ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.
8. คุณลักขณา วงศ์ยะรา	ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.
9. คุณจุไรรัตน์ ปิยะวัชร	ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.
10. คุณนิมิตตา สาระปัญญา	ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.

11. คุณดารารัตน์ โพธิ์รักษา ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.

12. คุณสิลาพร ไชยชนะนิจ ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.

เข้าร่วมแลกเปลี่ยนในการประชุม

✓ **ผลที่ได้**

1.ความร่วมมือเบื้องต้นระหว่าง สกว. และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในการทำงานวิจัย การแก้ปัญหาคนกับช้างป่า

2.เกิดความเข้าใจในบทบาทและศักยภาพของทีมวิจัยช้างป่า สกว. และกรมอุทยาน ฯ

การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ทีมวิจัยและเจ้าหน้าที่ สกว. เข้าร่วมประชุม ให้ข้อมูล จัดโดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ร่วมกับ มูลนิธิสืบฯ

✓ **ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า:** นโยบาย และความร่วมมือทางวิชาการ

✓ **ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน:** ความร่วมมือในระดับพื้นที่ระหว่าง สกสว. และกรมอุทยาน ฯ เกิดขึ้น และดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพในบางพื้นที่ แต่ข้อตกลงความร่วมมือยังไม่เกิดขึ้น หลัง ดร.ปิ่นศักดิ์ สุรัสวดี ได้ย้ายตำแหน่งออกไปประจำยังกรมอื่น ซึ่งแนวทางการดำเนินงานต่อไปจำเป็นต้องมีการพัฒนา ข้อตกลงความร่วมมือให้เกิดความต่อเนื่อง เนื่องจากกรมอุทยานฯ เป็นกลไกสำคัญในการดูแลช้างป่าในระดับพื้นที่

ประชุมเชิงปฏิบัติการแก้ไขปัญหาช้างป่ารบกวนประชาชน 26-27 กันยายน 2561

- ✓ ผลที่ได้ แผนยุทธศาสตร์ระดับกลุ่มป่าเพื่อการจัดการช้างป่ารบกวนประชาชน
- การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ทีมวิจัยและเจ้าหน้าที่ สกว. เข้าร่วมประชุม ให้ข้อมูล จัดโดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ร่วมกับ มูลนิธิสืบฯ
- ✓ ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า: นโยบาย
 - ✓ ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน: แผนระดับกลุ่มป่าเกิดขึ้นบางพื้นที่ในระดับเขตพื้นที่อนุรักษ์ แต่ไม่ถึงระดับกลุ่มป่า เนื่องจากการทำแผนให้ซับซ้อนจริง จำเป็นต้องการทำแผนที่ตั้งข้อคิดเห็นและเครือข่ายคนทำงานในพื้นที่เข้ามาร่วมด้วย

อบรมการเฝ้าระวังช้างป่าที่ปลอดภัย ตำบลท่าตะเกียบ อำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

5 กุมภาพันธ์ 2562

- ✓ **ผลที่ได้** สร้างกลุ่มเครือข่ายเฝ้าระวังช้างป่า ในพื้นที่ที่เกิดการสูญเสียชีวิตมากที่สุดคือกลุ่มป่าตะวันออก และเติมความรู้เรื่องช้างป่าและการระมัดระวังช้างป่าให้กับประชาชน
- การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย** ทีมวิจัยเป็นวิทยากร ร่วมกับสถานีวิจัยสัตว์ป่าภูหลวง ฟรีแลนด์ และเจ้าหน้าที่จากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
- ✓ **ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า:** ความรู้สาธารณะ
- ✓ **ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน:** ชุมชนมีทีมเฝ้าระวังของตนเอง และใช้หลักในการประนีประนอมที่ฝึกอบรม แต่ชุมชนมีหลากหลายกลุ่ม ซึ่งการสร้างสันติอาจต้องทำข้อตกลงร่วมในการเฝ้าระวัง หรือสร้างฉันทามติในการทำงานเฝ้าระวังร่วมกันในพื้นที่

เวทีเครือข่ายการจัดการช้างป่าเขาใหญ่ และภาคตะวันออก 29 มกราคม 2562

จัดโดยเครือข่ายคนรักสัตว์ป่า ร่วมกับสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

- ✓ **ผลที่ได้** แลกเปลี่ยนเพื่อการจัดการปัญหาการให้อาหารช้างป่า โดยชุมชนในกลุ่มป่าตะวันออก การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ทีมวิจัยเข้าร่วมประชุม และให้ข้อมูลทางวิชาการต่อที่ประชุมถึงผลที่มีต่อพฤติกรรมในการให้อาหารช้างและสัตว์ป่าที่ไม่ได้อยู่บนฐานของการวิจัย และหลักการการจัดการสัตว์ป่า
- ✓ **ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า:** ความรู้สาธารณะ และนโยบาย
- ✓ **ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน:** ยุติการให้อาหารช้างป่าได้ในพื้นที่เป้าหมาย แต่ยังไม่มีการสรุปองค์ความรู้ หรือรายงานการยุติการให้อาหารในพื้นที่ว่าเกิดผลต่อพฤติกรรมช้างหรือไม่ อย่างไร

เวทียุทธศาสตร์การจัดการช้างป่าทองผาภูมิ-ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2562

✓ ผลที่ได้

1. แผนยุทธศาสตร์การจัดการช้างป่าทองผาภูมิ
2. คณะกรรมการจัดการช้างป่าทองผาภูมิ

การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ทีมวิจัยร่วมเป็นคณะกรรมการจัดการช้างป่าทองผาภูมิ

✓ ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า: นโยบาย

- ✓ ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน: ไม่มีการดำเนินงานต่อโดยคณะกรรมการที่จัดตั้ง แผนที่ทำไม่ได้ ดำเนินงานต่อ

เวทีการประชุมเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากช้างป่า จังหวัดเลย

วันที่ 12 มีนาคม 2563

✓ ผลที่ได้

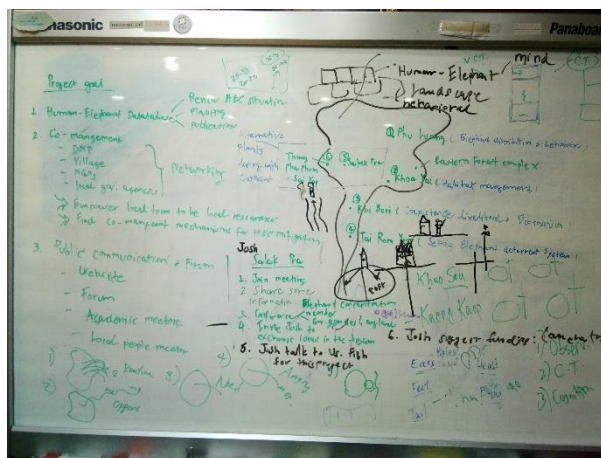
1.แผนการจัดการช้างป่า จังหวัดเลย

2.คณะกรรมการจัดการช้างป่า จังหวัดเลย โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเลย เป็นประธาน

การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ทีมวิจัยเป็นวิทยากรให้ความรู้ และกรณีตัวอย่างการจัดการที่ทองผาภูมิ และทีมวิจัยคนกับช้าง ภูหลวง ร่วมเป็นคณะกรรมการ

✓ ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า: นโยบาย

✓ ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน: แผนยุทธศาสตร์ช้างป่าจังหวัดเลย นำมาปฏิบัติในการสร้างชุดเฝ้าระวังช้างป่า และการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องของผู้ว่าจังหวัดเลย

ประชุมพัฒนาความร่วมมืองานวิจัยระดับนานาชาติกับมูลนิธิ Think Elephants International

วันที่ 16 พฤษภาคม 2562

✓ ผลที่ได้

1. ข้อตกลงเบื้องต้นในการช่วยสนับสนุนงานวิจัยจาก Dr. Josh Plotnik จาก University of New York และมูลนิธิ Think Elephants International ซึ่งภายหลัง Dr. Josh ได้ร่วมสนับสนุนทุนวิจัยให้โครงการร่วมกับมูลนิธิ Elephant Family ไปนำเสนอผลงานในงานประชุมนานาชาติ Human and Wildlife Coexistence Conference ที่ ประเทศอังกฤษ

การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ทีมวิจัยและที่ปรึกษาโครงการวิจัยร่วมแลกเปลี่ยนสถานการณ์ช้างป่าในประเทศไทย และแลกเปลี่ยนทิศทางโครงการวิจัยกับ Dr. Josh Plotnik

✓ ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า: ความร่วมมือทางวิชาการ

✓ ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน: ทางโครงการวิจัย ฯ ได้ช่วยบริการวิชาการแก่นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก ในการดูงานและลงพื้นที่วิจัยกุ่มบุรี และทาง Dr. Josh Plotnik ได้หาทุนสนับสนุนทุนวิจัยไปประชุมทางวิชาการที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งการทำงานร่วมกันในช่วงต่อไปคือการสังเคราะห์งานเขียนช้างป่าร่วมกันเพื่อตีพิมพ์ในวารสารนานาชาติ

เวทีสาธารณะขับเคลื่อนอนาคตไทย ด้วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

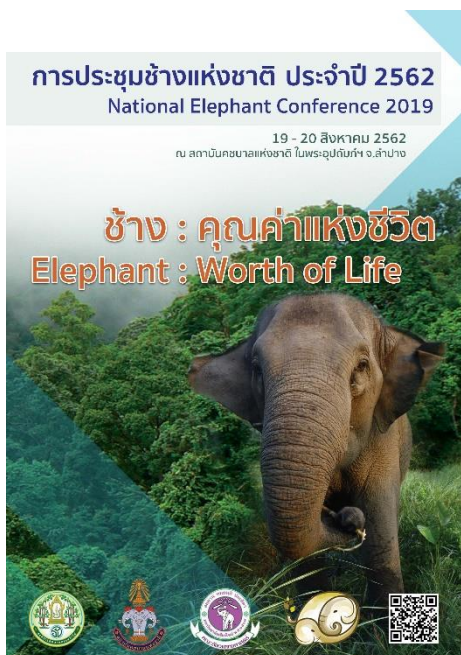
14 สิงหาคม 2562

✓ ผลที่ได้

1. นำเสนอผลงานให้เครือข่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้รับทราบการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า
2. รับทราบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในด้านอื่นๆ ซึ่งทำให้ได้เปิดมุมมอง และช่วยจุดประกายทางความคิด การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ทีมวิจัยเข้าร่วมนำเสนอโปสเตอร์และสไลด์สั้นๆของการดำเนินงานวิจัย

✓ ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า: ความรู้สาธารณะ

ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน: ได้แลกเปลี่ยนกับมุมมองด้านการวิจัยกับศูนย์ภาษาและวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งน่าจะมีการพัฒนาความร่วมมือด้านการวิจัยช้างในเชิงวัฒนธรรมร่วมของอาเซียนในอนาคต

การประชุมช้างแห่งชาติ ประจำปี 2562 จัดโดย สถาบันคชบาล ร่วมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
วันที่ 18-20 สิงหาคม 2562

✓ **ผลที่ได้**

1. แลกเปลี่ยนงานวิจัย โดบบรรยายภาพรวมปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในประเทศไทย

การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย บรรยาย เรื่อง สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทย

- ✓ **ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า:** ความรู้สาธารณะ และเผยแพร่ผลงานวิชาการและประสบการณ์จัดการช้างป่าจากชุมชน
- ✓ **ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน:** โครงการวิจัย ฯ ได้รู้จักเครือข่ายคนทำงานเรื่องช้างเลี้ยง ซึ่งในอนาคตสามารถดึงเอาองค์ความรู้จากช้างเลี้ยงมาจัดการช้างป่าได้ และเครือข่ายเลี้ยงได้ทราบงานวิจัยการแก้ปัญหาคนกับช้างป่า ที่มีการดำเนินการอยู่ในประเทศไทย

การประชุมแนวทางการควบคุมประชากรช้างป่า วันที่ 4 กันยายน 2562

จัดโดยกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

✓ ผลที่ได้

1.แนวทางการจัดการช้างป่าออกนอกพื้นที่ ได้แก่

- 1) ศึกษาโครงสร้างประชากรช้างป่าให้ชัดเจน ก่อนตัดสินใจว่าควรมีการควบคุมประชากรหรือไม่
- 2) ศึกษาการควบคุมประชากรช้างป่า ด้วยงานวิจัยเพื่อเตรียมรองรับสถานการณ์ในอนาคต
- 3) ศึกษาการจัดการถิ่นอาศัย การสร้างแหล่งน้ำและอาหารในป่า โดยเริ่มที่ป่าตะวันออก
- 4) ศึกษาและสร้างแนวร่วมในการจัดการช้างป่าออกนอกชุมชน ซึ่งทาง สกว. เป็นหนึ่งในทีมงาน

2.ตั้งคณะกรรมการจัดการช้างป่าออกนอกพื้นที่ โดยแบ่งคณะกรรมการออกเป็น 4 ระยะเวลาตามภารกิจ

การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ทีมวิจัยร่วมแสดงความคิดเห็น และวางแนวทางการจัดการอย่างมีส่วนร่วมที่ทางโครงการวิจัยข้างป่าของ สกสว. เข้าไปมีส่วนร่วม

✓ ประเภทการพัฒนาจัดการข้างป่า: นโยบาย

ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน:

- 1.ประเด็นยุทธศาสตร์ไม่มีการขับเคลื่อนต่อในระดับภาพรวม แต่ลดสเกลการทำงานลงไปที่ป่าตะวันออก ซึ่งคณะกรรมการข้างป่าที่ทางกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้ตั้งขึ้น
- 2.ไม่มีการดำเนินการโดยคณะกรรมการข้างชุดใหม่ หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารที่ดูแลจัดการเรื่องข้างป่าของกรมอุทยานฯ

บทคัดย่อที่นำเสนอในงานประชุมช้างแห่งชาติ ปี 2562

ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในประเทศไทย: สถานการณ์และข้อเสนอเพื่อพัฒนาระบบการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่า

นักวิจัย: พิเชฐ นุ่นโต ธนพัฒน์ วรฤทธิ์ พีรชัย กุลชัย และวนิดา ด้านชัยสิทธิ์
ที่ปรึกษา: เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ มัทนา ศรีกระจำจ และชัชฌ์วัฒน์ มณีศรีชา
โครงการวิจัยและพัฒนาระบบเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติ
บนฐานพลเมืองมีส่วนร่วมและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

(Systematic Development of Human-Elephant Peaceful Coexistence Based on Citizen
Participation and Community-Based Research)

สนับสนุนโดย

ศูนย์วิจัยนวัตกรรมชุมชน สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกสว. เดิม)

บทคัดย่อ (Abstract)

หนึ่งในปัญหาสำคัญที่คุกคามการอยู่รอดของช้างป่าทั้งเอเชียและแอฟริกาในปัจจุบันคือปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ซึ่งเป็นปัญหาคูกคามช้างป่าเอเชีย (Asian Elephant, *Elephas maximus*) ที่อยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ (Endangered) ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่ามักปรากฏในรูปแบบช้างป่ารุกเข้ากินพืชผลทางการเกษตรของชุมชนที่อยู่ติดขอบป่า ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรในหลายพื้นที่จึงแก้ปัญหาด้วยการทำร้ายช้าง เช่น ใช้อาวุธปืนตอบโต้ช้างรุกพืชไร่ วางยาในพืชผลเกษตรจนช้างป่าเสียชีวิต ใช้รั้วไฟฟ้าที่ไม่ได้มาตรฐานในการป้องกันจนช้างป่าเสียชีวิต ชุมชนเองก็ได้รับผลกระทบจากการถูกช้างป่าทำร้ายเสียชีวิตขณะเฝ้าระวังผลผลิต สู้ภัยสูญผลผลิตทางการเกษตร หวาดกลัวช้างป่าและไม่กล้าออกไปเก็บเกี่ยวผลผลิต

ปัญหานี้ทวีความรุนแรงมากขึ้นในรอบทศวรรษที่ผ่านมา มีการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินจากกรณีช้างป่าออกนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์เข้ามาในเขตชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรม โดยระหว่างปี พ.ศ.2555-2562 (ก.ค.62) มีเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่เป็นเหตุการณ์ระดับรุนแรง คือ มีคนและช้างป่าบาดเจ็บหรือเสียชีวิตรวมทั้งสิ้น 157 เหตุการณ์ มีคนบาดเจ็บ 52 คน เสียชีวิต 61 คน และช้างป่าบาดเจ็บ 12 ตัว และตาย 37 ตัว เท่ากับมีคนหรือช้างป่าบาดเจ็บหรือเสียชีวิตประมาณ 1.9 เหตุการณ์ต่อเดือน หรือประมาณ 22 เหตุการณ์ต่อปี ที่มีความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าระดับรุนแรง โดยเหตุการณ์คนกับช้างป่าบาดเจ็บหรือเสียชีวิตมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2555 จนถึงปี 2561 ขณะที่พื้นที่ที่มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าก็มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยในปี พ.ศ.2562 ประเทศไทยมีพื้นที่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่ารวม 51 พื้นที่อนุรักษ์ คิดเป็น 71.8% ของพื้นที่ปรากฏช้างป่าในประเทศไทย (พื้นที่อนุรักษ์ที่พบช้างป่ารวม 71 พื้นที่)

จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีชุมชน 6 พื้นที่ศึกษาปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า รอบกลุ่มป่าอนุรักษ์ 6 พื้นที่ในประเทศไทย พบว่าชุมชนได้ใช้วิธีการแก้ปัญหาในรูปแบบต่างๆ เช่น การใช้รั้วไฟฟ้า รั้วกึ่งถาวร การเฝ้าระวังโดยชุมชน การใช้รั้วเสียงสัญญาณ ฯลฯ ซึ่งสามารถช่วยลดความรุนแรงได้ระดับหนึ่ง ชุมชนสะท้อนถึงความต้องการมีส่วนร่วมมากขึ้นในการแก้ปัญหา ต้องการเข้าถึงข้อมูลสถานการณ์ช้างป่า ต้องการระบบการเงินเพื่อการแก้ไขปัญหาช้างป่า และอยากเห็นการจัดการช้างป่าของภาครัฐและภาคประชาสังคมทำงานประสานกัน หลายชุมชนรอบป่าอนุรักษ์จัดตั้งกลุ่มเฝ้าระวังช้างป่าของตนเอง สร้างเครือข่ายการแก้ปัญหาและติดตามช้างป่าร่วมกัน ริเริ่มแนวคิดปรับเปลี่ยนวิถีทางการเกษตรโดยปลูกพืชที่อยู่ร่วมกับช้างได้ การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตนเองเป็นโอกาสของการพัฒนาระบบเพื่อสร้างการอยู่ร่วมระหว่างคนกับช้างป่า ภายใต้พื้นที่คนกับช้างป่า (Human-Elephant Landscape) ระบบนิเวศป่าและระบบนิเวศเกษตรของชุมชนควรมีรูปแบบการจัดการใหม่ที่จะช่วยให้เกิดการจัดการร่วมระหว่างรัฐและชุมชน มองระบบนิเวศเกษตรนอกพื้นที่อนุรักษ์เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการ โดยใช้แนวทางสร้างการมีส่วนร่วมและงานวิจัยเชิงปฏิบัติเพื่อกำหนดทิศทางการบริหารจัดการพื้นที่คนกับช้าง ให้อยู่ในแนวทางที่เอื้อต่อความปลอดภัยของคนและช้าง และรักษาความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศ

เวทีประชุมระดมความเห็นเพื่อหาทางออกกรณีช้างป่าตกลูกเขนรก ณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จัดโดย กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

11 พฤศจิกายน 2562

✓ ผลที่ได้

- 1.แนวทางการป้องกันช้างป่าตกลูกเขนรก
- 2.สร้างเครือข่ายการทำงานร่วมเพื่อศึกษาช้างป่าเขาใหญ่

การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชนเสนอทางออกบนหลักวิชาการและความเห็นของ เครือข่ายรักษ์เขาใหญ่

✓ ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า: ประเด็นสาธารณะ

✓ ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน:

- 1.กรมอุทยานแห่งชาติ และอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่จัดทำแผนการป้องกัน และวิจัยแนวทางการป้องกัน ช้างป่าตกลูกเขนรก
- 2.ภาคประชาชนจัดทำแผนเสนอคู่ขนานเสนอกรม

เวทีประชุมเครือข่ายเพื่อการจัดการช้างป่าเขาใหญ่ วันที่ 31 พฤศจิกายน 2562

จัดโดย มูลนิธิฟรีแลนซ์ ร่วมกับอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

✓ ผลที่ได้

- 1.แนวทางการจัดการเครือข่ายช้างป่าเขาใหญ่ระดับเครือข่าย
- 2.ข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อจัดตั้งหน่วยสวัสดิภาพมนุษย์และสัตว์ป่า ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ทำงานดูแลสัตว์ป่าและช้างป่าออกนอกพื้นที่โดยตรง โดยเสนอต่อผู้ช่วยรัฐมนตรีกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นายณพดล เวชสวัสดิ์

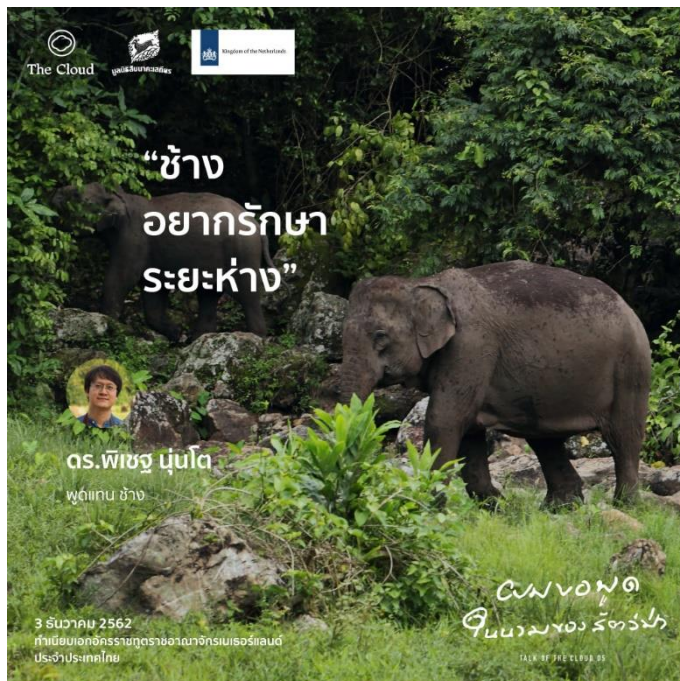
การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย ทีมวิจัย พร้อมทั้งปรึกษาโครงการเป็นวิทยากร และวิทยากรกระบวนการสร้างการพูดคุย พร้อมแลกเปลี่ยนสถานการณ์กับชุมชนรอบกลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ และร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชนเสนอทางออกบนหลักวิชาการและต้องการของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาช้างป่าอย่างเป็นระบบ

✓ ประเทการพัฒนาจัดการช้างป่า: ความรู้สาธารณะ นโยบาย

✓ ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน:

- 1.ข้อเสนอไม่ได้รับการสานต่อในระดับนโยบาย

2.กลุ่มเครือข่ายคนทำงานเรื่องช้างในเขาใหญ่ได้รู้จักกัน และทำงานต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

บรรยาย ผมขพุดในนามสัตว์ป่า จัดโดยมูลนิธิสืบ และ The Cloud ณ สถานทูตประเทศเนเธอร์แลนด์
วันที่ 3 ธันวาคม 2562

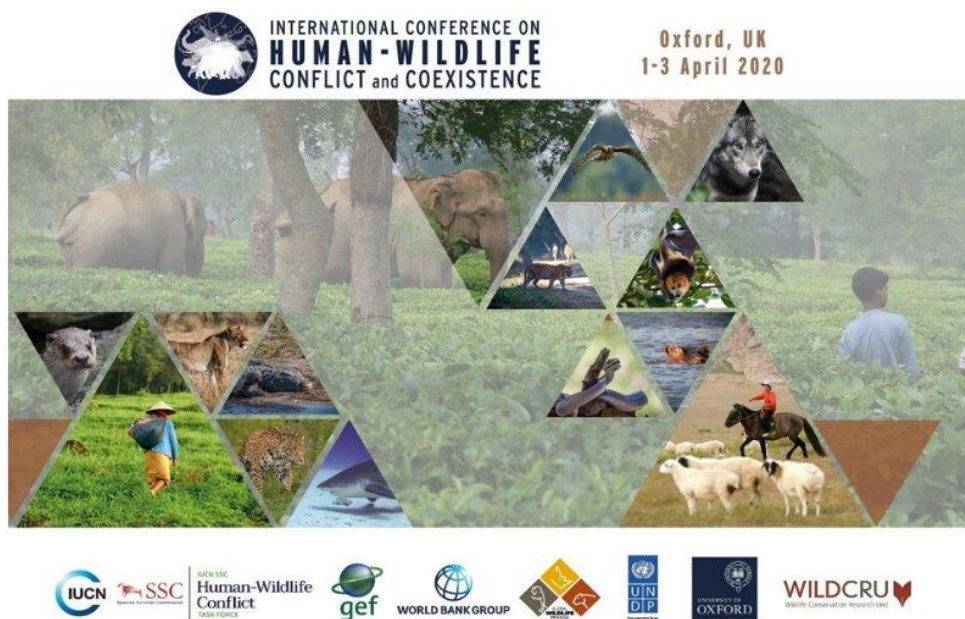
✓ ผลที่ได้

เผยแพร่ความรู้และประสบการณ์จากงานวิจัยสู่สาธารณะ

การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย หนึ่งในวิทยากรบรรยาย ผมขพุดในนามสัตว์ป่า หัวข้อ “ช้างขอรักษาระยะห่าง”

✓ ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า: ความรู้สาธารณะ

✓ ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน: -

เข้าร่วมประชุมเสนอผลงานวิชาการระดับนานาชาติ ณ University of Oxford, United Kingdom ประเทศอังกฤษ วันที่ 1-3 เมษายน 2563 (เลื่อนจัดงานเป็น 28-30 กันยายน 2563) เนื่องด้วยสถานการณ์ COVID-19)

✓ ผลที่ได้

เผยแพร่ความรู้และประสบการณ์จากงานวิจัยสู่สาธารณะ

การมีส่วนร่วมของทีมวิจัย หนึ่งในวิทยากรบรรยาย ผมนขอพูดในนามสัตว์ป่า หัวข้อ “ช้างขอรักษาระยะห่าง”

✓ ประเภทการพัฒนาจัดการช้างป่า: ความรู้สาธารณะ พัฒนาความร่วมมือทางวิชาการ

✓ ความก้าวหน้าหลังดำเนินงาน: ได้รับทุนสนับสนุนทางวิชาการในการนำเสนองาน และอยู่ระหว่างการเจรจาเพิ่มเติมในการสร้างความร่วมมือทางวิชาการกับนักวิจัยช้างป่าจากเครือข่าย IUCN Human Wildlife Task Force

เวทีสาธารณะ “เสียงคน เสียงช้างป่า ครั้งที่ 2” วันที่ 24-26 กรกฎาคม 2563

สรุปเวทีสาธารณะ “เสียงคน เสียงช้างป่า ครั้งที่ 2”

วาระการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างอย่างสันติ ฯ

ณ ศูนย์ฝึกอบรมที่ 2 (เขาใหญ่) อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา

วันที่ 25-26 กรกฎาคม 2563

จัดโดยเครือข่ายเสียงคนเสียงช้างและภาคีเครือข่าย

สถานการณ์คนกับช้างป่า

พื้นที่ปัญหาช้างเพิ่มขึ้นจาก 20 เป็น 61 พื้นที่ ช้างป่าออกมาหากินในพื้นที่ชุมชน จำนวนการเสียชีวิตก็พบว่า เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ปีละประมาณ 5% ในส่วนของมุมมอง พบว่า ทศนคติต่อช้างเปลี่ยนไป ทั้งเรื่องของความเชื่อ ศาสนา ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็ไม่ได้มีความเชื่อที่ผูกแน่นเหมือนแต่ก่อน ดังนั้นจึงเป็นที่มาว่า เครื่องมือที่จะช่วยได้ในเรื่องนี้ก็คือ การพูดคุยและการเปลี่ยนวิถีเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้าง โดยการปรับเปลี่ยนหรือการปรับปรุงแหล่งอาศัย และการเฝ้าระวัง นี่จึงเป็นที่มาของการพูดคุยครั้งนี้ ทั้งเรื่องการเฝ้าระวัง มาตรการการดูแล เหยี่ยวยา และชุดเชยชุดเฝ้าระวัง กลไกเป็นอย่างไรบ้าง การปรับเปลี่ยนวิถีสู่ความเป็นมิตรกับช้างป่าทั้งการแปรรูปผลิตภัณฑ์กับการท่องเที่ยว

การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างอย่างสันติ

หลังจากที่ได้รายงานสถานการณ์คนกับช้างป่าในประเทศไทยแล้ว ผู้ดำเนินกระบวนการพูดคุยนำโดย คุณอรุณ สุขจิตติ จาก Community-Wildlife Conservation และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พีรชัย กุลชัย จากสาขาวิชาพัฒนาการเกษตรและการจัดการทรัพยากร คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง โดยเริ่มต้นจากตั้งคำถามให้นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เล่าถึงประสบการณ์และโจทย์วิจัยของแต่ละ

พื้นที่ ทั้งหมด 5 พื้นที่ด้วยกัน โดยเนื้อหาหลักจะแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) มาตรการเฝ้าระวังและผลักดันช้างป่า และการเยียวยา ชดเชยความเสียหายหรือเสียชีวิตของชุดเฝ้าระวัง 2) การท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับช้างและสัตว์ป่า และ 3) การแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อลดผลกระทบจากช้างป่า

ประเด็นแรก “แนวทางการเฝ้าระวัง” เริ่มต้นจากนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เริ่มเฝ้าระวังช้างป่าออกมาตั้งแต่ 2547 ในพื้นที่สวนผลไม้ ลองกอง ทุเรียน ลำสุตมาที่สวนยางพารา ชาวบ้านในชุมชนก็ทดลองไล่ช้างกันด้วยปะทัด ระเบิดปิงปองหรือแม้กระทั่งใช้ปืนยิงขึ้นฟ้า แต่ทางกลุ่มก็สังเกตได้ว่าการไล่แบบนี้ทำให้ช้างเครียดและมีคนเสียชีวิตจากช้างป่าถึง 4 รายด้วยกัน จนเมื่อได้มีการพูดคุยผ่านกระบวนการเรียนรู้ของ สกสว ชุมชนก็ได้ร่วมมือพูดคุยกันและวางแผนผลักดันช้างป่าโดนไฟส่องสว่าง โดยในการไล่แต่ละครั้งจะมีนักวิจัยท้องถิ่น สมาชิกหรือชุดเฝ้าระวังของหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติอยู่ด้วย ในจำนวนการทดลองผลักดันช้างทั้งหมด 11 ครั้งสามารถไล่ช้างป่าออกจากพื้นที่ได้ทุกครั้ง แต่ระยะเวลาในการไล่นั้นแตกต่างกันไปในแต่ละครั้ง นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลที่พบช้างของปีแล้ว พบว่า ช้างใช้เวลาอยู่ในหมู่บ้านที่มีการทดลองน้อยลงเมื่อเทียบกับหมู่บ้านที่ไม่ได้ทำการทดลอง แต่คำถามใหม่ที่เกิดขึ้นมาอีกหนึ่งคำถามก็คือ หากความเสียหายต่อทรัพย์สินหรือชีวิตของชุดเฝ้าระวังเกิดขึ้นมาแล้ว ทางภาครัฐหรือว่ามีหน่วยงานใดบ้างที่จะช่วยสนับสนุนในด้านการเยียวยาหรือชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นได้บ้าง หรือว่าจะเป็นหลักประกันชีวิตของชุดเฝ้าระวังก็ได้

นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นสลักพระก็ได้เล่าแนวทางการเฝ้าระวังในพื้นที่ท่ามะนาวและแม่ปลาสร้อยด้วย โดยปัญหาช้างป่ากินพืชไร่ได้เริ่มขึ้นในประมาณปี 2542 ชาวบ้านก็ได้ทำการเฝ้าระวังด้วยตนเอง ต่างคนต่างทำ ไม่มีการประสานงานหรือความร่วมมือจากหน่วยงานใด ๆ ในพื้นที่ ต่อมาในปี 2547 ECN และ ZSL ก็เริ่มเข้าพื้นที่และได้ทำการทดลองเทคนิคการเฝ้าระวังหลากหลายรูปแบบ ผลการทดสอบพบว่า ช้างสามารถเรียนรู้และเอาชนะเทคนิคต่าง ๆ ที่นำมาทดลองได้โดยใช้เวลาระยะหนึ่ง แต่สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ บทบาทของ ZSL และ ECN ในพื้นที่นั้นเป็นตัวประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ ชุมชนและคนเฝ้าระวังช้างป่า ทำให้คนในพื้นที่สามารถพูดคุย ประชุม วางแผนและทดลองกันระหว่างหน่วยงานมากขึ้น ส่วนหนึ่งที่ได้ซัดก็คือชาวบ้านในพื้นที่เริ่มพูดคุยและเปิดอกกับเจ้าหน้าที่เขตฯ มากขึ้น จนถึงในปัจจุบันก็ได้มีการทดลองใช้ไฟสปอตไลท์ 200 วัตต์จากพลังงานแสงอาทิตย์ไว้ที่ไร่ พร้อมทั้งมีการประสานงานเฝ้าระวังช้างป่าผ่าน LINE อีกด้วย

นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นภูหลวงเล่าปัญหาช้างรุกป่าพื้นที่ทำเกษตรกรรมของชุมชนในพื้นที่อำเภอวังสะพุง อำเภอภูหลวง และอำเภอภูเรือ จังหวัดเลย จึงเป็นที่มาของการรวมตัวกันของชุมชนโดยใช้นักวิจัยเข้ามาช่วยแก้ปัญหาด้วยการขยายเครือข่ายการเฝ้าระวังป้องกันช้างป่า การทดลองค้นคว้าหาวิธีการสร้างแรงดึงดูดให้ช้างป่ากลับเข้าไปใช้ประโยชน์ในเขตพื้นที่อุทยานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผ่านการเชื่อมโยงกับหน่วยงานในพื้นที่ การของบประมาณสนับสนุน และการประสานงานผ่านสื่อออนไลน์ สิ่งที่ได้จากโครงการวิจัยคือ การเรียนรู้การเฝ้าระวังและป้องกันช้างป่าของคนในชุมชน และชุดความรู้วิธีการการผลักดันช้างป่าให้กลับเข้าป่า แต่ปัญหาและอุปสรรคที่

พบจากพื้นที่นี้ที่เห็นได้ชัดก็คือ ชาวบ้านบางส่วนยังไม่เข้าใจกระบวนการและมีการโยกย้ายของเจ้าหน้าที่เขตฯ ทำให้การทำงานไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร

นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นเขาใหญ่ เปลี่ยนโจทย์เป็นการศึกษาการเพิ่มศักยภาพชุมชนเพื่อนำร่องการท่องเที่ยว มิตรสัตว์ป่าบนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ผืนป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ อ.วังน้ำเขียว จ.นครราชสีมา จากปัญหาช้างป่าบุกรุกทำลายพืชผลทางการเกษตรและทำร้ายคนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 เป็นที่มาของการพัฒนา งานวิจัยนี้ด้วยการเริ่มสำรวจพื้นที่ที่มีความเหมาะสม และเก็บข้อมูลการหากินและพฤติกรรมของช้างป่าโดยอาศัย การมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังเริ่มงานวิจัยทำให้ชุมชนเกิดการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อนุรักษ์สัตว์ป่าวังน้ำเขียว การดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทำงานวิจัย และได้ข้อมูลการกระจายเส้นทางและแหล่งน้ำ ที่ช้างป่าเข้ามาใช้ประโยชน์บริเวณชายขอบป่าในชุมชนมากขึ้น เพื่อนำมาสู่การจัดการร่วมกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และนำไปสู่โอกาสในการสร้างรายได้ด้วยการท่องเที่ยวมิตรสัตว์ป่า

นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นทองผาภูมิ เริ่มเฝ้าระวังโดยเริ่มต้นจากชุมชนเฝ้าระวังกันเอง ใครใคร่มัน วิธีการใคร วิธีการมัน โดยใช้เครื่องมือเฝ้าระวังรูปแบบต่าง ๆ แต่เมื่อมีโครงการวิจัยเข้ามาจึงได้จัดวางระบบการทำงานร่วมกัน ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนสนับสนุนให้เกิดแนวทางการเฝ้าระวังเพื่อผลักดันช้างป่ารูปแบบเดียว ง่ายและมีความปลอดภัย สำหรับกรณีแนวทางการดำเนินงานภายใต้โครงการของมูลนิธิสืบนาคะเสถียรในพื้นที่ทองผาภูมิ นักวิจัยใช้แนวทางจัดตั้งเครือข่ายเก็บข้อมูลสร้างการมีส่วนร่วมกับภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ในพื้นที่เพื่อให้เกิดแนวทางการจัดการและสร้างรูปแบบการเฝ้าระวังร่วมกันในระดับพื้นที่ และอีกเรื่องหนึ่งก็คือ การศึกษาและพัฒนาระบบการผลิตพืชท้องถิ่นที่ช้างป่าไม่รบกวนร่วมกับคนในท้องถิ่น เพื่อนำมาสู่การแปรรูปเพิ่มมูลค่าและสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบ

ตารางที่ 1 แสดงองค์ประกอบของชุดเฝ้าระวังช้างป่า สวัสดิการ ปัญหาและอุปสรรคในแต่ละพื้นที่วิจัย

พื้นที่วิจัย	ชุดเฝ้าระวัง	สวัสดิการชุดเฝ้าระวัง	ปัญหา/อุปสรรค
ไทรโยค	ชุมชนเป็นหลัก แต่ต้องมีเจ้าหน้าที่ร่วมด้วย	ไม่มี	ชุมชนรอบข้างยังขาดความเข้าใจและบทบาทการทำงาน
กุยบุรี	ชุมชนเป็นหลัก มีชุดลาดตระเวนของอุทยานแยกกันอีกชุดหนึ่ง	ไม่มี	ขาดข้อมูลและการทำงานร่วมกับภาครัฐยังไม่เข้มแข็ง
เขาใหญ่	ชุมชนเป็นหลัก มีเจ้าหน้าที่เข้ามาบ้าง	ไม่มี	ไม่ระบุ
ทองผาภูมิ	อาสาของชุมชนเป็นหลัก	ไม่มี	ขาดข้อมูลการกระจายตัว/การรวมกลุ่มของช้าง

ภูหลวง	ชุดเฝ้ารวังช้างป่าที่แต่งตั้งโดย นายอำเภอ	กองทุนค่าน้ำมันมา จากการระดมทุน	ความปลอดภัยในการทำงานในพื้นที่
สลัก พระ	ชาวบ้านเป็นหลัก	ไม่มี	ขาดความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่เขตฯ ทำให้หมดกำลังใจและท้อถอย

ข้อเสนอแนะจากที่ประชุม

ทีมเฝ้ารวังช้างป่า

- จัดทำคู่มือมาตรฐานเฝ้ารวังช้างป่าอย่างปลอดภัย ไปจนถึงการอยู่ร่วมกับระหว่างคนกับช้างโดยอาศัย การถอดความรู้และประสบการณ์จากชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ
- จัดเก็บข้อมูลเรื่องต้นทุนการเฝ้ารวังช้างป่าเพื่อให้เห็นงบประมาณการใช้จ่ายเพื่อกำหนดทิศทางการ ทำงาน การชดเชยความเสียหายในชีวิต ทรัพย์สินและการเสียโอกาสการทำเกษตร
- จัดหาสวัสดิการที่รองรับ หลักประกันชีวิตหรือมาตรการเยียวยาความเสียหายที่เื้อื่อต่อการทำงาน
- การปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรแบบเดิมที่ช้างบุกรุกและทำลายพืชผล มาเป็นวิถีเกษตรใหม่ที่ช้างไม่สร้างความเสียหาย เพราะไม่ใช่พืชอาหารของช้าง อาจไม่สามารถแก้ไขปัญหาระหว่างคนกับช้างได้ทุกพื้นที่อย่าง ยั่งยืน อาจต้องหาแนวทางแก้ไขรูปแบบอื่น ๆ เพิ่มเติม

การประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมของประชาชน

- สร้างจิตสำนึกร่วมทั้งคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือหน่วยงานในพื้นที่ (Inclusive awareness)
- สร้างความเชื่อมโยงและเครือข่ายการมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ องค์กรอื่น ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในการประสานขอรับข้อมูล หนุนเสริมความร่วมมือ และเพิ่ม การรักษาความปลอดภัยให้แก่คนทำงาน

นโยบาย

- สรุปรูปข้อมูลให้ชัด และจัดทำแผนเพื่อเป็นการผลักดันในเชิงนโยบายต่อไป
- ควรมีพื้นที่พิเศษหรือพื้นที่นำร่องเป็นโมเดลในการแก้ไขปัญหา และยกระดับให้เป็นปัญหาใหญ่ที่ส่งผล กระทบกับคนส่วนรวมหรือคนในพื้นที่ เพื่อให้สามารถขอรับงบประมาณสนับสนุนต่อเนื่องจากรัฐบาลหรือ งบบูรณาการจังหวัด ในการทำงานและขับเคลื่อนทั้งในระดับประเทศหรือระดับพื้นที่/จังหวัด
- จัดตั้งสมัชชาหรือกองสวัสดิภาพสัตว์ป่าและมนุษย์สำหรับผลักดันเรื่องดังกล่าว โดยจะต้องมีข้อมูล งานวิจัย กระบวนการ และเครือข่ายที่แน่นอนรองรับ

การปรับเปลี่ยนวิถีที่เป็นมิตรกับช้างป่าและสัตว์ป่า (การท่องเที่ยวและเกษตร)

กรณีพื้นที่ทองผาภูมิ ปรับเปลี่ยนเป็นการปลูกพืชท้องถิ่นที่ไม่ได้รับผลกระทบจากช้างป่า ได้แก่ พริกไทย คะเนียง มะม่วง มะนาว สะตอ มะตาด เงาะ ปาล์ม กาแฟ ขมิ้น บุก และพยายามทำกระบวนการแปรรูปพืชท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่า ได้แก่ ขมิ้นเป็นขมิ้นชันแคปซูล และผลิตภัณฑ์กาแฟ โดยจัดตั้งในรูปแบบกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมิตรช้างป่าห้วยเขย่ง

กรณีพื้นที่กุยบุรี วางต้นแบบปรับเปลี่ยนการปลูกพืชผสมผสานและพืชที่ไม่ได้รับผลกระทบจากช้างในพื้นที่ เช่น ไพล ขมิ้น ไพล ข่า ตะไคร้ และกระชาย ทดแทนการปลูกพืชอาหารช้าง คือสับปะรดและสับปะรด ยกเลิกการวางระบบท่อทางการเกษตร และส่งเสริมเรื่องการแปรรูปพืชชนิดใหม่ ดึงการท่องเที่ยวตามศาสตร์พระราชา

กรณีพื้นที่ภูหลวง พยายามหาแนวทางสนับสนุนเกษตรกรปรับเปลี่ยนอาชีพหรือลดการปลูกพืชเชิงอุตสาหกรรม (อ้อย มันสำปะหลัง) โดยเริ่มทำการแปลงทดสอบการปลูกผักหวานป่าทดแทน ริเริ่มการสร้างอาชีพทางเลือกด้วยการเลี้ยงผึ้ง โดยได้ดำเนินการกับเกษตรกรในกลุ่มผู้เฝ้าระวังช้างก่อน รวมทั้งได้พยายามรื้อฟื้นการปลูกต้นฝ้าย ซึ่งเป็นพืชท้องถิ่นเดิมของจังหวัดเลย การนำใช้มูลช้างมาหมักฝ้าย และพัฒนาธูปจากมูลช้าง เป็นต้น

กรณีพื้นที่ได้ร่มเย็น ได้รับผลกระทบจากการทำลายพืชเศรษฐกิจ คือ ลองกอง จากช้างป่า

กรณีพื้นที่อื่น ๆ พยายามหาอาชีพหรือไม้ผลอื่น ๆ โดยปลูกแบบผสมผสาน ได้แก่ แก้วมังกร ลำไย โอโวกาโด ไม้กฤษณา สะตอ ทดแทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อส่งขายพ่อค้าแม่ค้า และพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อระบบนิเวศและสุขภาพ ขณะที่บางพื้นที่ปรับเปลี่ยนเป็นการปลูกมะพร้าว เงาะ ต้นหม่อน เป็นต้น ทั้งนี้ การปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรผสมผสาน สามารถนำไปสู่การท่องเที่ยวได้ด้วย

อย่างไรก็ตามการปรับเปลี่ยนวิถีเกษตร อาจต้องรับความเสี่ยงในด้านพืชผลเกษตรเสียหายจากปัจจัยอื่น ๆ เช่น โรคและแมลง จึงอาจจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีการปลูกพืชให้เข้ากับจริต ภูมิสังคม และสิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากทางเลือกดังกล่าวการปลูกพืชที่มีราคา เช่น พืชสมุนไพร หรือสมุนไพรป่า ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่ง (ปัจจุบันมีแผนแม่บทการปลูกพืชสมุนไพรของกรมการแพทย์รองรับ และมีโอกาสทางการตลาดสูง) และควรเน้นการทำเกษตรแบบประณีต รวมทั้งต้องศึกษาตลาดควบคู่กันด้วย

ปรับการปลูกแบบวนเกษตร คือ การปลูกไม้ป่าหรือไม้ยืนต้น เช่น ไม้สัก ไม้ยาง พยูง หรือตามบริบทไม้ประจำท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นพืชกันชน ควบคู่กับการทำการเกษตรแบบเดิม จะสามารถช่วยลดความเสี่ยงได้

ภัยจากช้างป่า นับว่าเป็นภัยพิบัติจากธรรมชาติ ซึ่งถูกบัญญัติไว้ใน พรบ.แล้ว กรณีพืชผลเกษตรเสียหาย สามารถรับค่าชดเชยความเสียหายได้ ภายใต้การประกาศเป็นสาธารณภัยก่อน อย่างไรก็ตามหากยังไม่ประกาศเป็นสาธารณภัย สามารถรับค่าชดเชยฉุกเฉินได้จากงบท้องถิ่นเบื้องต้น

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับสัตว์ป่า

เสวนาหัวข้อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับสัตว์ป่านำกระบวนการโดย คุณพิเชฐ นุ่นโต และวิทยากร John Roberts จาก Group Director of Sustainability & Conservation Minor Hotel and Golden Triangle Asian Elephant Foundation เล่าถึงประวัติการทำงานกับสัตว์ป่าในอุทยานแห่งชาติเขตนัน ประเทศเนปาล อันเป็นพื้นที่ buffer zone 800 กว่าไร่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่เปิดและปล่อยให้สัตว์ป่าหลากหลายสายพันธุ์ทั้งแรด ช้าง เสือ เข้ามาหากินในพื้นที่ และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้าชมและเข้าพักในโรงแรมและรีสอร์ทของเอกชน เกิดการสร้างธุรกิจและรายได้ของคนในพื้นที่จากกิจกรรมท่องเที่ยวจากสัตว์ป่า ทั้งนี้ ด้วยชุมชนแห่งนี้มีส่วนร่วมในการดูแลและอนุรักษ์สัตว์ป่า รวมถึงการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ร่วมกันอย่างเข้มแข็ง จึงเป็นรูปแบบตัวอย่างที่ดีในการจัดการการอยู่ร่วมกันระหว่างสัตว์ป่าและคนในชุมชนได้อย่างสมดุล อาจเป็นต้นแบบนำมาปรับและประยุกต์ใช้ในประเทศไทยได้

ในการเสวนานี้ นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากกยบุรีและเขาใหญ่ได้ลงเสนอโมเดลการจัดการการท่องเที่ยวมิตรสัตว์ป่าให้กับคุณจอห์นซึ่งได้ข้อสรุปและข้อเสนอแนะดังนี้

- การจัดการท่องเที่ยวของทางกยบุรีนั้น มีรูปแบบคือการพักโฮมสเตย์ของชาวบ้านที่ผ่านมาตรฐานของ ททท. เข้าไปชมช้างป่าในพื้นที่อุทยานโดยการนำเที่ยวของชุมชนร่วมกับอุทยานและการทำกระดาดจาก สับปะรด ในส่วนนี้ คุณจอห์นได้เสนอว่าทาง GTAEF สามารถสนับสนุนชุมชนในด้านการอบรมพนักงาน เพื่อดูแลและบริการลูกค้า (Hospitality and guide training) และด้านการตลาด อีกเรื่องหนึ่งก็คือเรื่องของความปลอดภัยในการค้างแรมเฝ้าระวังช้างของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน
- การจัดการการท่องเที่ยวพื้นที่วังน้ำเขียว นั้น จากประเด็นเด่นในพื้นที่ก็คือสามารถพบทั้งช้างและกระทิงได้ โดยทางนักวิจัยสามารถจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติให้นักท่องเที่ยวเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะเลือกไปชมอันไหนบ้าง เช่น ในหนึ่งวัน นักท่องเที่ยวสามารถไปดูนกในตอนเช้า เที่ยวสวนผลไม้ในตอนกลางวันขึ้นกับฤดูกาลของผลไม้แต่ละชนิด และร่วมเฝ้าระวังช้างป่ากับชุมชนในตอนหัวค่ำ ดังนั้น ทางนักวิจัยอาจจะจัดเป็นโปรแกรมท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเลือกจากทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ก็ได้ แต่เรื่องที่น่าเป็นห่วงก็คือความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวกับการเฝ้าระวังช้างป่าที่ต้องทำให้มีมาตรฐาน

การศึกษาพฤติกรรมช้างเพื่อลดผลกระทบจากความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

ทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่นคนกับช้าง 6 พื้นที่วิจัย และ นายวิรัช เจริญทัศน์กุล กับนางสาวพรพิมล ขับสนธิ ตัวแทนจากกลุ่มวิจัยอาจารย์ Joshua Plotnik จาก Comparative Cognition for Conservation Lab, Hunter College, City University of New York นำเสนอโครงการวิจัยในด้านการศึกษาพฤติกรรมช้าง เพื่อลดผลกระทบความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า โดยได้ทำการศึกษาในทั้งในเขตและนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ จ. กาญจนบุรี ด้วย Camera traps, กล้องอินฟราเรด และ Tower Observation ทั้งกลางวันและกลางคืน รวมทั้งเก็บบันทึกข้อมูลสภาพอากาศ สภาพแวดล้อม ความสว่าง ข้อมูลปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับช้างป่า ระยะห่าง และวิธีการไล่ช้าง โดยเป้าหมายสุดท้ายก็คือเพื่อเฝ้าติดตามจิตใจของช้างและทำนายพฤติกรรมที่อาจจะเป็นอันตรายต่อคนเฝ้าระวังช้าง

ผลการศึกษาพฤติกรรมช้างพบว่าช้างมีความฉลาด เรียนรู้ไว และมีอยู่รวมกลุ่มเป็นฝูงในทุกช่วงวัย ก่อเกิดความซับซ้อนทางสังคม ช้างป่ามักออกจากป่าลงมาทำลายพืชผลทางการเกษตรเสียหาย ซึ่งชาวบ้านก็มีวิธีการไล่ช้างหลากหลายรูปแบบทั้งการใช้ธูปไล่ ใช้แสงไฟสปอร์ตไลท์ ใช้เสียงดัง ซึ่งทุกวิธีสามารถไล่ช้างได้ผลเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งช้างบางตัวเกิดอาการตกใจกลัวและวิ่งหนี บางตัวแสดงความเกรี้ยวกราดด้วยการอมงวง แต่หลังจากนั้นช้างก็เรียนรู้และปรับตัว และกลับที่ไร่ซ้ำ

นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจากเขาใหญ่ ได้ร่วมเย็นและภูหลวงได้สอบถามการศึกษาพฤติกรรมช้างป่าและการระบุตัวตนของช้างป่าเพิ่มเติมจากที่วิทยากรได้นำเสนอมาในข้างต้น โดยมีข้อสรุปและข้อเสนอแนะ ดังนี้

- ต้องเริ่มเก็บข้อมูลจากการระบุตัวตนช้างป่าให้ได้ก่อน อาจทำได้โดยการจดบันทึกจากการติดตามตัวโดยตรง อาจต้องใช้อุปกรณ์เช่นกล้องถ่ายภาพหรือกล้องดักถ่าย
- บันทึกเส้นทางการเดินทางกินหรือตำแหน่งที่พบของช้างแต่ละตัวเพื่อใช้ในการวางแผนทิศทางการผลักดันหรือสร้างรั้วป้องกันช้างป่า
- บันทึกพฤติกรรมการหากินของช้าง เช่น พืชที่ช้างกิน เพื่อใช้ในการปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกพืชที่ช้างไม่กินและลดผลกระทบจากช้างป่า
- พฤติกรรมของช้างแต่ละตัวจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ถ้าหากว่ามีการแบ่งปันข้อมูลช้างที่ดุร้ายและแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน อาจจะช่วยในเรื่องของการเฝ้าระวังที่เป็นระบบมากขึ้น

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากช้างป่า

นักวิจัยเพื่อท้องถิ่น 6 พื้นที่และวิทยากรจากมูลนิธิช้างกลับบ้าน (Bring the Elephant Home) คุณ David Owen และคุณประไพภัทร ศิริบัติ นำกระบวนการเสวนา เริ่มต้นที่การนำเสนอแนวคิดการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าในพื้นที่เพื่อลดผลกระทบจากช้างป่า หรือ ช่วยคน ช่วยช้าง ช่วยสิ่งแวดล้อม โดยตัวอย่างของโครงการที่นำมาเสนอนั้นก็คือ Bee the Change และ Tom Yum Project โครงการแรกคือการใช้รั้ว

รังผึ้งในการลดการบุกรุกพืชไร่ของช้างป่า ซึ่งการใช้รังผึ้งสามารถทำให้ชาวบ้านมีผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากผึ้งมาใช้แปรรูปและเพิ่มมูลค่าได้ เช่น น้ำผึ้ง รวงผึ้งหรือไขผึ้ง แต่การใช้รังผึ้งมีข้อจำกัดมากทั้งเรื่องการใช้สารเคมี หรือสภาพอากาศต้องเหมาะสม ส่วน Tom Yum Project นั้นเน้นเรื่องของพืชที่ช้างไม่กินหรือพืชสมุนไพรสลับไปกับระบบวนเกษตรหรือไม่ยืนต้น เช่น พริกและขิงระหว่างต้นตะเคียน เป็นต้น ทั้งสองโครงการนี้เน้นให้คนที่เข้าร่วมมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และมีรายได้จากสิ่งที่เพาะปลูกมา

ข้อเสนอหนึ่งที่เกิดจากการเสวนานี้คือ การสร้างผลิตภัณฑ์มิตรช้างป่าร่วมกันระหว่าง 6 พื้นที่วิจัย (Elephant-friendly product) โดยอาจมีการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นมาเพื่อช่วยในเรื่องของการตลาด และให้เล่าประวัติหรือที่มาที่ไปของผลิตภัณฑ์ดังกล่าวรวมทั้งประโยชน์จากการซื้อผลิตภัณฑ์นี้ที่ส่งผลต่อช้างป่าด้วย นอกจากนี้ ทางมูลนิธิยังได้ยื่นข้อเสนอให้ทางนักวิจัยท้องถิ่นของพม่าและกัมพูชาในวันกันไปอบรมเรื่องการตลาดอีกด้วย

ข้อสรุปและข้อเสนอแนะจาก ผอ. นันทนา ฝ่ายจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้

โครงการวิจัยฯ ควรจัดทำ “แผน” ที่ชัดเจน มีการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทุกภาคส่วนสามารถรับรู้ได้เพื่อเป็นการผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย โดยมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรหรือทำ MOU ร่วมกับฝ่ายปกครอง หน่วยงานภาครัฐและให้มีสื่อมาบันทึกภาพกิจกรรมที่เกิดขึ้นด้วย

รายละเอียดของแผนดังกล่าวแบ่งออกเป็น 4 ส่วนด้วยกัน

1. แผนการเฝ้าระวังช้างป่าและการดูแลพฤติกรรมช้าง
2. แผนเผชิญเหตุ: การจัดชุดขับไล่ช้างป่า ควบคุมทิศทางและคนสั่งการช้างป่า
3. แผนตั้งรับปรับตัวเพื่อสันติ: การสร้างบ้านให้ช้างหรือปรับเปลี่ยนพืชทางเลือกของคน รวมทั้งการเสริมความรู้และสำนึกร่วมของคน
4. แผนเยียวยา: ตั้งกลุ่ม/ สมัชชา/ องค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนและสัตว์ป่าเพื่อให้เป็นที่มาของกองทุนในการจัดการเรื่องนี้

ข้อสรุปและข้อเสนอแนะจากกลุ่มคนรักช้างใหญ่และผู้แทนจากอภัยภูเบศร

การจัดการเรื่องสัตว์ป่าและคนนั้นควรมีหน่วยงานหรือคนที่รับผิดชอบหลักอยู่ แต่ไม่ควรเป็นการเพิ่มงานต่อคนที่มียอยู่แล้ว ซึ่งจะทำให้มันประสบผลสำเร็จได้ยาก ดังนั้น ถ้าส่วนเล็ก ๆ สามารถรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มในพื้นที่ และทำช่องทางการสื่อสารออกไป น่าจะช่วยให้เรื่องของการประชาสัมพันธ์โครงการได้ ในระดับที่ใหญ่ขึ้นไปอีกอาจจะมีการจัดตั้งเป็นสมัชชาคนกับช้างก็เป็นได้

แนวทางการขยายงานต่อ

1. รวบรวมข้อมูลจากเครือข่ายและผลักดันสู่กฎหมายด้านปศุสัตว์หรือ พรบ. อาจจำเป็นต้องหานักกฎหมายเพื่อปรึกษาในเรื่องของการยื่นขอเสนอในระดับประเทศ ทั้งเรื่องการเฝ้าระวังช้างป่า มาตรการการเยียวยาความเสียหายและการท่องเที่ยวมิตรช้างป่า
2. เรื่องสมุนไพรมีจำเป็นต้องทำให้เป็นเกษตรอินทรีย์หรือแปลงผักปลอดสารพิษ เพื่อให้ผ่านมาตรฐานของหน่วยงานที่รับซื้อ และจะทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่สูงขึ้นด้วย แต่ก็จำเป็นต้องคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ที่แตกต่างกันไปอีกเช่นกัน
3. ด้านการท่องเที่ยว แนะนำให้คนนำเที่ยวหรือไกด์ให้ไปสอบใบอนุญาตนำเที่ยวหรือบัตรไกด์ ซึ่งในที่นี้จะได้ประโยชน์ทั้งประกันภัย และสามารถเข้าร่วมกับภาครัฐและกฎหมายของประเทศได้

บอร์ดความคิดเห็น “คนกับช้าง” สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างไร

1. ร่วมมือ ร่วมใจคน เข้าใจช้าง เข้าใจคน
2. ร่วมคิด ร่วมสร้าง ร่วมแก้ปัญหา
3. รักช้างบางเวลา
4. คนในชุมชน ส่วนราชการ หน่วยงานภายนอกประชุมหารืออย่างจริงจัง
5. สร้างวิกฤติให้เป็นโอกาส ทำหอดูช้างท้ายไร่ให้นักท่องเที่ยวไปนอนเฝ้าช้างในไร่ และมีรายได้ด้วย
6. ยิ้ม
7. อย่าลืมเด็ก ๆ น้ำคำ
8. สู้ ๆ นะคะ
9. เงินที่จะเอาไปสร้างकुคลอง กำแพงกันช้างที่ใช้งบประมาณหลายสิบล้านบาทเอามาเป็นเงินค่าประกันราคาผลผลิตให้ชาวบ้านดีกว่า “คนอยู่ได้ ช้างอยู่ได้” ถ้าผลผลิตที่เสียหายจากการที่ช้างเข้ากินหรือทำลายมีเงินประกันราคาผลผลิตให้ชาวบ้าน ในความคิดชาวบ้านก็ยังมีเงินที่จะดำรงชีพได้ ก็จะลดการปะทะที่รุนแรงได้
10. Set up “Elephant Team” volunteers, provide HEC training and equipment. Identify elephants: physically & connection = know the elephants. Improve elephant’s habitat

by increasing food resources, water and safety. Use elephant centric approach, not always human centric approach.

บทที่ 3

สื่อออนไลน์และสื่อสังคมออนไลน์

เพื่อส่งเสริมและพัฒนาร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติ

ทางโครงการโครงการสื่อสารความรู้เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติได้จัดทำเว็บไซต์เพื่อสื่อสารความรู้เรื่องช้างป่า และใช้เป็นแพลตฟอร์มในการสื่อสารงานวิจัย และการทำงานเพื่อยกระดับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติ ในชื่อเว็บไซต์ <https://humanelephantvoices.org/>

ผลการดำเนินงานเว็บไซต์เสียงคน เสียงช้างป่า Human-Elephant Voices

เว็บไซต์เสียงคน เสียงช้างป่า www.humanelephantvoices.com ได้เปิดเว็บไซต์อย่างเป็นทางการตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2563 หลังจากที่มีการฝึกอบรมผู้จัดการเว็บไซต์กับคณะ “หัวหินทาวน์” เพื่อเรียนรู้การจัดการเว็บไซต์ อัปเดตบทความและจัดการรูปภาพบนเว็บไซต์เพื่อเป็นช่องทางสำหรับการสื่อสารข่าวสารของทีมนักวิจัยกลางและทีมนักวิจัยท้องถิ่นของโครงการ “การวิจัยและพัฒนาระบบเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติบนฐานพลเมืองมีส่วนร่วมและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ที่สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

นอกจากเว็บไซต์เสียงคนเสียงช้างป่าแล้ว คณะทำงานได้เพิ่มช่องทางสื่อสารในอีก 2 ช่องทางของสื่อออนไลน์ (Social media) ด้วย ได้แก่ เฟซบุ๊ก (Facebook): [Human Elephant Voices - หน้าหลัก | Facebook](#) และ อินสตาแกรม (Instagram): [Human Elephant Voices \(@humanelephantvoices\) • Instagram photos and videos](#)

ข่าวสารประชาสัมพันธ์และบทความล่าสุด

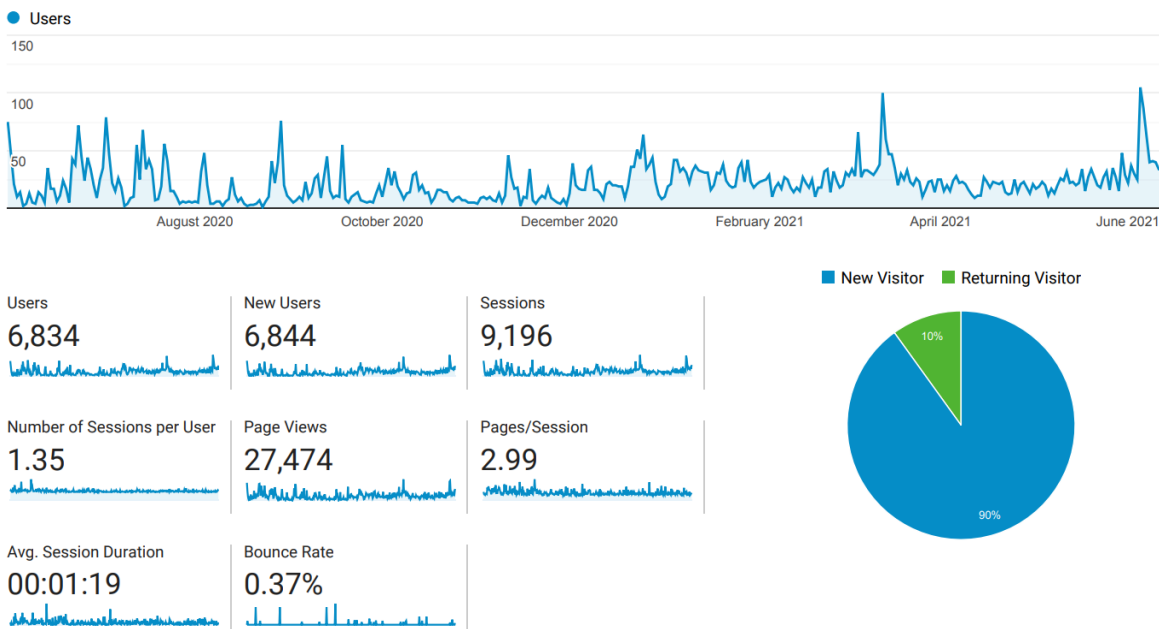
ภาพที่ 1 หน้าหลักของเว็บไซต์ หากเข้าถึงโดยใช้คอมพิวเตอร์ (ซ้าย) และ สมาร์ทโฟน (ขวา)

หน้าหลักของเว็บไซต์จะมีความแตกต่างกันเล็กน้อยขึ้นกับอุปกรณ์ที่ใช้เข้าถึง เช่น สมาร์ทโฟน หรือ คอมพิวเตอร์ อย่างไรก็ตาม หน้าเว็บหลักจะประกอบไปด้วยเมนูย่อยทั้งหมด 7 เมนู ได้แก่ 1. หน้าหลัก 2. ทำความรู้จักช้าง 3. รู้จักเครือข่าย 4. พื้นที่โครงการ 5. กิจกรรมพื้นที่วิจัย 6. ข้อมูลวิชาการ และ 7. ติดต่อเรา ต่อมา ก็จะเป็นข่าวสารประชาสัมพันธ์และบทความล่าสุดไว้สำหรับการสื่อสารและอัปเดตข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องคนและช้างป่า นอกจากนี้ ทางเว็บไซต์ได้จัดทำระบบสองภาษา (ไทย-อังกฤษ) ไว้รองรับผู้ชมต่างชาติไว้เรียบร้อยแล้ววันที่ 15 มิถุนายน 2564

ในเมนูแท็บ (Menu tap) “ทำความรู้จักช้าง” จะแบ่งย่อยออกเป็น ช้างทั่วโลก ความรู้ทั่วไปเรื่องช้างป่า เอเชีย ช้างป่าในประเทศไทย ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทย และคุณจะมีส่วนช่วยอนุรักษ์ช้างป่าได้อย่างไรสำหรับผู้สนใจ แท็บรู้จักเครือข่ายจะเป็นการแนะนำเครือข่ายเสียงคนเสียงช้าง (Human and Elephant Voices Network) แท็บพื้นที่โครงการก็จะแยกเนื้อหาออกตามพื้นที่ที่ทีมวิจัยท้องถิ่นในเครือข่ายเสียงคนเสียงช้างป่าดำเนินการอยู่ ส่วนแท็บข้อมูลวิชาการจะแบ่งออกเป็น 1) ห้องสมุดช้างป่าสำหรับรวบรวมบทความวิชาการเกี่ยวกับช้างป่าที่อยู่ในประเทศไทยไว้ 2) บทความหรือวิดีโอที่ผลิตโดยคณะวิจัยเองหรือรับเชิญเป็นแขกเข้ามาร่วมสัมมนากับหน่วยงานเครือข่าย และ 3) บทสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องหรือส่งเสริมการอยู่ร่วมกันกับช้างป่าอย่างสันติ

นับตั้งแต่วันเปิดเว็บไซต์อย่างเป็นทางการมาจนถึงปัจจุบัน (16 มิถุนายน 2564) เว็บไซต์ได้จัดทำหน้าเว็บไซต์ทั้งหมด 27 หน้า และผลิตบทความออกมาทั้งหมด 40 บทความ ตั้งแต่ผลการดำเนินงานหรือกิจกรรมของทีมวิจัยท้องถิ่นใน 6 พื้นที่วิจัย การเข้าร่วมประชุมหรือสัมมนาของทีมวิจัยกลางกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ข่าวสารสถิติของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า บทสัมภาษณ์ และข่าวสารข้อมูลความรู้เรื่องช้างนอกเหนือจากในส่วน of หน้าหลัก หลักการประชาสัมพันธ์ข่าวสารของเว็บไซต์คือการแบ่งปัน (Share) บทความไปที่เพจเฟซบุ๊ก (Facebook Page) เพื่อให้ผู้สนใจคลิกที่ URL แล้วเข้ามาอ่านในหน้าเว็บไซต์ ซึ่งข้อมูลการเข้าถึงในรูปแบบนี้จะสามารถนำมาวิเคราะห์การเข้าถึงเนื้อหาหรือรูปแบบการใช้เว็บไซต์ของผู้ใช้งานเว็บไซต์โดยเครื่องมือ Google Analytics โดยมีผลการดำเนินงาน ดังนี้

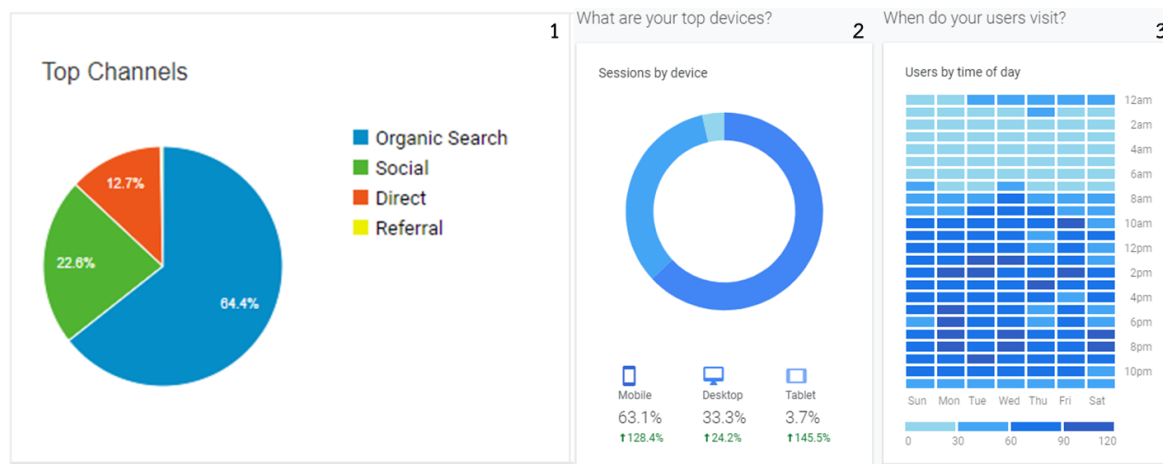
ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2563 จนถึง 15 มิถุนายน 2564 มีผู้เข้าใช้เว็บไซต์ (Users) ทั้งหมด 6,384 ราย โดยมีรอบการเข้าเว็บไซต์ (Sessions) มากถึง 9,196 ครั้ง มีการดูหน้าเว็บ (Page views) ทั้งหมด 27,474 ครั้ง โดยมีค่าเฉลี่ยของการใช้เวลาอยู่บนเว็บในการเข้าถึงแต่ละครั้ง (Average session duration) ถึง 1:19 นาทีต่อครั้ง และมีเพียง 0.37% เท่านั้นที่เข้ามาหน้าเว็บแล้วปิดเว็บไซต์ไปโดยที่ไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับหน้าเว็บเลย (Bounce rate)

ภาพที่ 2 ภาพรวม (Overview) ของการจำนวนคนที่เข้าใช้เว็บไซต์

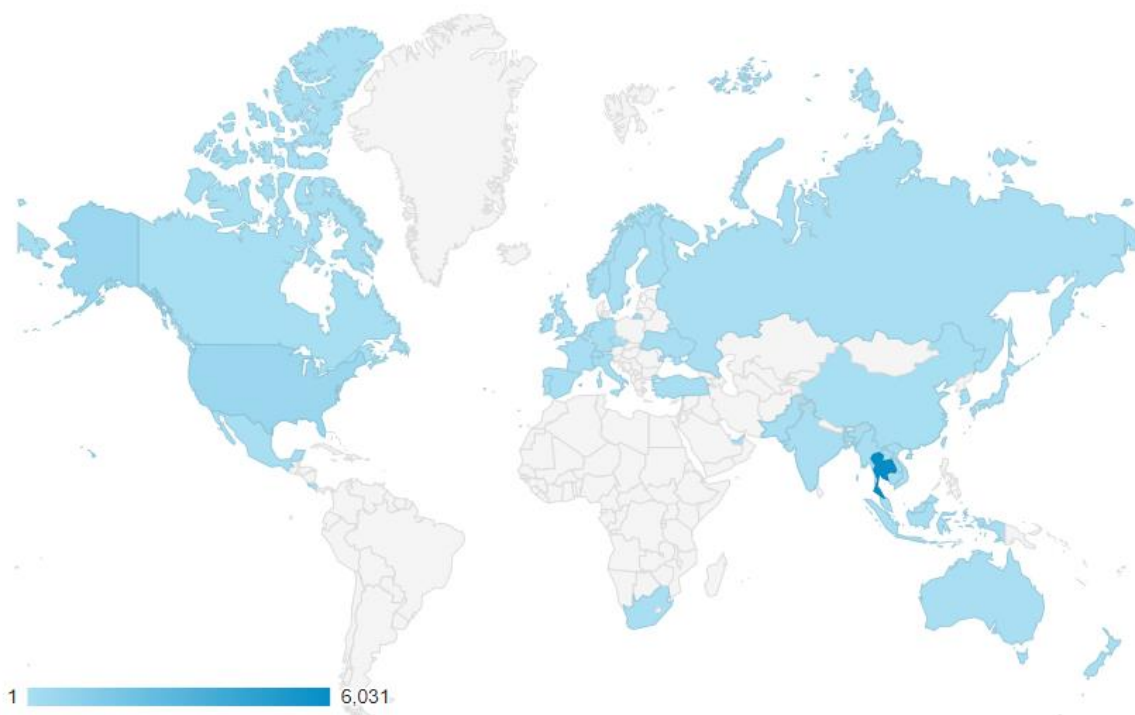
ช่องทางการเข้าสู่เว็บไซต์ของผู้ใช้งาน (ภาพที่ 3.1) ส่วนใหญ่ (64.4%) เข้าถึงเว็บไซต์ผ่านการค้นหาออนไลน์ (Organic search) โดยใช้ Google, Yahoo หรือ Bing search engine รองลงมาคือเข้าถึงเว็บไซต์ผ่านสื่อออนไลน์ (Social media) 22.6% โดยเฉพาะ Facebook ตามด้วยการพิมพ์ชื่อเว็บไซต์โดยตรง (Direct) ซึ่งก็คือ www.humanelephantvoices.org 14.4% และช่องทางอื่น ๆ (Referral) ประมาณ 0.3%

ส่วนเครื่องมือที่คนเข้าใช้เว็บไซต์ (ภาพที่ 3.2) 63.1% เป็นโทรศัพท์มือถือ ตามด้วยคอมพิวเตอร์ 33.3% และแท็บเล็ต 3.7% ภาพที่ 3.3 แสดงช่วงเวลาที่คนเข้าใช้เว็บไซต์แบ่งตามวันและเวลาในแต่ละวัน ซึ่งผลปรากฏว่าคนส่วนใหญ่ใช้เว็บไซต์กระจายเท่า ๆ กันในทุกวัน แต่เข้าใช้ตั้งแต่เวลา 8:00 – 22:00 นาฬิกา

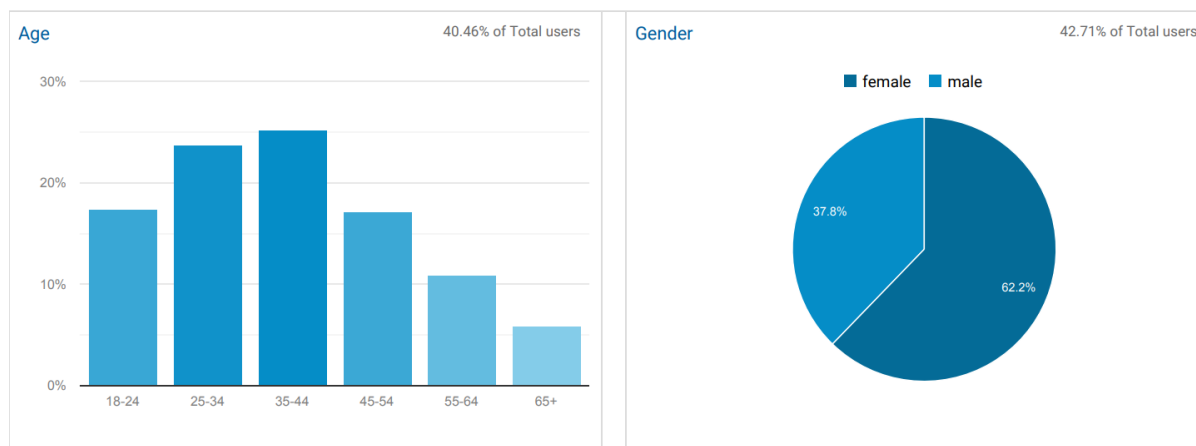
ภาพที่ 3.1: ช่องทางการเข้าสู่เว็บไซต์ 3.2: ช่วงเวลาที่คนเข้าใช้เว็บไซต์ และ 3.3: เครื่องมือที่ใช้เข้าถึงเว็บไซต์

ข้อมูลผู้ใช้งานในเว็บไซต์ยังสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มประเทศที่ใช้ได้อีกด้วย ดังภาพที่ 4 โดยประชากรประเทศไทยเป็นผู้ใช้เว็บไซต์สูงสุด 6,031 ราย คิดเป็น 88.06% ของผู้ใช้ทั้งหมด รองลงมาคือประชากรประเทศสหรัฐอเมริกา 561 ราย คิดเป็น 8.19% และประเทศอื่น ๆ รวมกันอีก 3.75%

ภาพที่ 4 จำนวนประชากรที่ใช้เว็บไซต์จำแนกตามประเทศ

ข้อมูลผู้ใช้งานเว็บไซต์แบ่งตามช่วงอายุที่ทางเว็บไซต์ระบุได้ (ภาพที่ 5 ซ้าย) พบว่า คนช่วงอายุ 35-44 ปีเข้าใช้เว็บมากที่สุด (ประมาณ 25%) รองลงมาคือ ช่วงอายุ 25-34 ปี (24%) และ 18-24 ปี (17%) หากแบ่งตามเพศที่ระบุได้ (ภาพที่ 5 ขวา) พบว่า ผู้เข้าใช้เว็บไซต์เป็นผู้หญิงถึง 62.2%

ภาพที่ 5 ซ้าย: ร้อยละของช่วงอายุของคนที่ใช้เว็บไซต์ ขวา: ร้อยละของเพศที่ใช้เว็บไซต์

ข้อมูลการเข้าชมหน้าเว็บเพจที่สูงสุด คือ [หน้าเว็บหลัก](#) ที่มีผู้เข้าดูถึง 3,162 ครั้ง คิดเป็น 11.51% ของการเข้าชมหน้าเว็บทั้งหมด รองลงมาคือหน้าเว็บ [วงช้างทำหน้าที่อะไร](#) 11.07% และ [ช้างป่าในประเทศไทย](#) 6.29%

Page Title	Page Views	% Page Views
1. หน้าหลัก - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	3,162	11.51%
2. วงช้างทำหน้าที่อะไร และมีประโยชน์อย่างไรกับช้าง? - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	3,040	11.07%
3. ช้างป่าในประเทศไทย - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	2,232	8.12%
4. ช้างทั่วโลก - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	2,119	7.71%
5. ทำไม "งาช้าง" ถึงมีความสำคัญกับช้าง? - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	1,575	5.73%
6. ช้างกับความสามารถในการเรียนรู้ - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	1,381	5.03%
7. ความรู้ทั่วไปเรื่องช้างป่าเอเชีย - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	822	2.99%
8. เกี่ยวกับโครงการ - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	736	2.68%
9. ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทย - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	734	2.67%
10. ครอบครัวช้างป่า - Thailand Human-Elephant Coexistence Project	674	2.45%

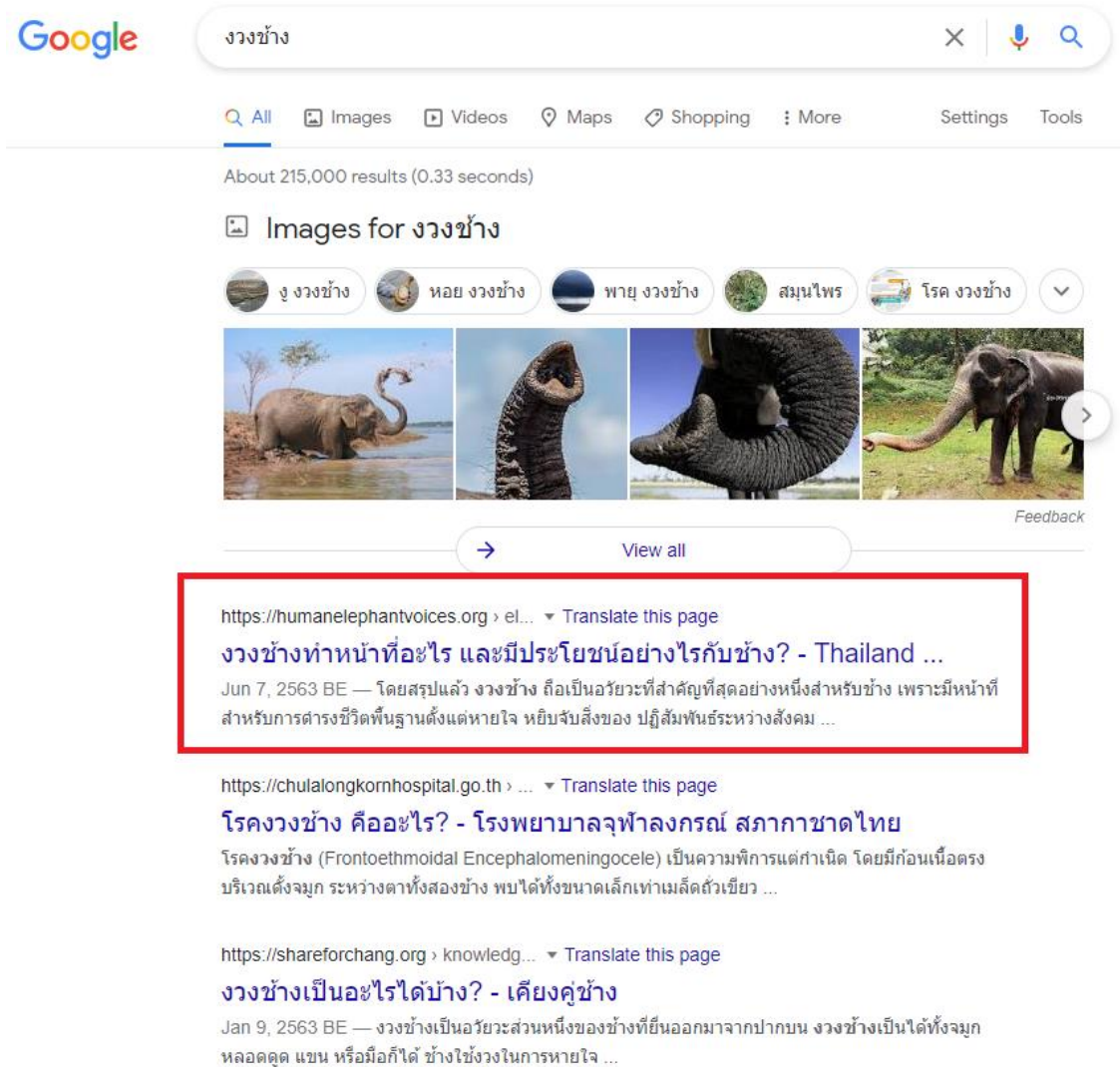
ภาพที่ 5 ตารางแสดงหน้าเว็บที่มีคนเข้าชมมากที่สุด 20 อันดับแรกของเว็บไซต์

ทางหัวหน้าทวนได้ติดตั้ง Google Search Console Plugin ไว้ในเว็บไซต์เสียงคนเสียงช้างไว้ด้วย เพื่อใช้สำหรับการตรวจสอบถึงอันดับการค้นหาหน้าเว็บไซต์จาก Google Search Engine หรือ Search Engine Optimization (SEO) ซึ่งผลของการทำเว็บไซต์ที่ผ่านมาในช่วงระยะเวลาหนึ่งปีที่ผ่านมา พบว่าเป็นที่น่าพอใจโดยดูจากรายงานอันดับคำค้นหาและลำดับที่ปรากฏบนหน้า Google Search (คลิกที่นี่เพื่อเปิดไฟล์ [Performance on Google Search Console 16 June 2021.pdf](#)) อธิบายด้วยส่วนหนึ่งของตารางการจัดอันดับคำค้นหา (Top queries) เรียงตามจำนวนครั้งที่คนคลิก (Clicks) เข้าชมมากที่สุด โดย Impressions คือจำนวนครั้งที่ URL เว็บไซต์ปรากฏในผลการค้นหาของ Google CTR: click through rate คือ ร้อยละของคนทีคลิกเข้าเว็บไซต์เทียบกับ impression ซึ่งค่า CTR ที่บ่งบอกว่าเว็บไซต์น่าสนใจจะอยู่ 3-30% และ Position คือตำแหน่งหรือลำดับของ URL ของเว็บไซต์เราที่ปรากฏในผลการค้นหาของ Google (ภาพที่ 6) ยกตัวอย่าง หากผู้สนใจค้นหาใน Google ด้วยคำ

ว่า “วงช้าง” หน้าเว็บไซต์ของเว็บไซต์เสียงคนเสียงช้างป่าจะปรากฏในช่องผลการค้นหาเป็นลำดับที่ 1 (ภาพที่ 7) ดังนั้น สามารถถือได้ว่าผลประกอบการของเว็บไซต์เป็นที่น่าพอใจเป็นอย่างยิ่ง และก็ยังเป็นเว็บไซต์ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับช้างป่าและความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าอีกด้วย

Top queries	Clicks	Impressions	CTR	Position
หน้าที่ของช้าง	196	946	20.72%	3.54
วงช้าง	101	8485	1.19%	2.32
ความสามารถพิเศษของช้าง	101	2252	4.48%	5.46
ช้างในประเทศไทย	69	292	23.63%	1.3
ความฉลาดของช้าง	57	317	17.98%	1.87
ช้างป่า คือ	52	297	17.51%	1.46
ช้างป่าในประเทศไทย	47	133	35.34%	1.04
ความสามารถของช้าง	37	638	5.80%	7.19
ช้างป่าไทย	31	127	24.41%	2.02
ความสามารถของช้าง ทำอะไรได้บ้าง	30	650	4.62%	7.19
วงช้าง ทำหน้าที่อะไร	27	140	19.29%	1
วงช้างมีหน้าที่	27	95	28.42%	1.11
งาช้างคืออะไร	22	171	12.87%	3.13

ภาพที่ 6 ตาราง Performance on Google Search Console ข้อมูลวันที่ 16 มิถุนายน 2564

ภาพที่ 7 Google Search ด้วยคำว่า “งวงช้าง” แล้วพบ URL ของเว็บไซต์เสียงคนเสียงช้างเป็นอันดับที่หนึ่ง

ทิศทางการสื่อสารสำหรับความรู้เรื่องช้างป่าในประเทศไทย

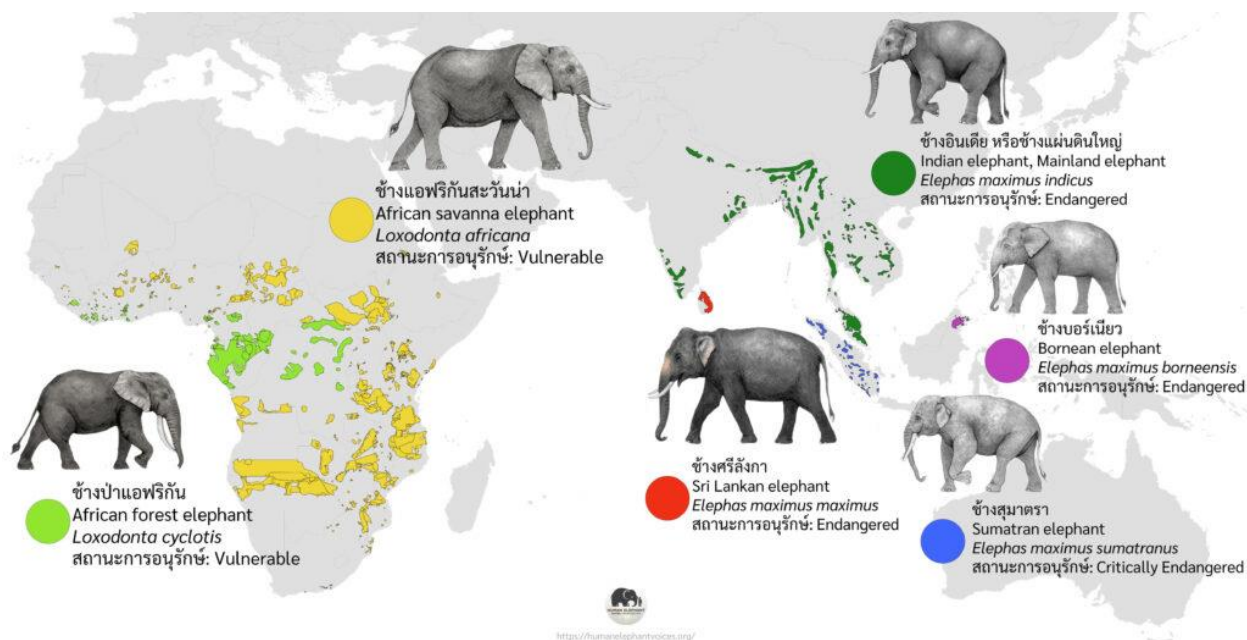
จากผลการดำเนินงานของเว็บไซต์ที่ผ่านมา ทางโครงการขอเสนอแนะแนวทางการจัดการเว็บไซต์เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับช้างป่าที่ต้องต่อไป โดยเน้นให้ความรู้เกี่ยวกับช้างป่าบนฐานงานวิจัย หรืออิงประสบการณ์จากผู้เชี่ยวชาญช้างป่าหรือบุคคลที่คลุกคลีอยู่กับช้างป่า เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวทางการปฏิบัติตัวต่อช้างป่าอย่างถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ต้องพบเจอช้างป่าในระยะกระชั้นชิด หรือรับมือกับปัญหาช้างป่าบุกรุกพืชไร่ นอกจากนี้ การสื่อสารนอกจากในเชิงบทความแล้ว การสื่อสารโดยใช้ภาพ factsheet หรือ infographic ก็มีความสำคัญไม่น้อยเช่นกัน เพราะคนทั่วไปสามารถนำไปเผยแพร่ต่อได้อย่างง่ายดายและรวดเร็วกว่าสื่อในลักษณะของบทความ

เนื้อหาโดยย่อที่สื่อสารเว็บไซต์เสี่ยงคนเสี่ยงช้างเพื่อยกระดับความรู้เรื่องช้างป่าในประเทศไทย

โครงการสื่อสารฯได้ยกระดับการสื่อสารความรู้เรื่องช้างป่า โดยสื่อสารเป็นทั้งรูปแบบภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อให้สื่อสารได้ทั่วโลก คนที่สนใจเรื่องช้างเอเชีย หรือการทำงานอนุรักษ์และยกระดับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้าง

ช้างทั่วโลก

ในปัจจุบัน ทั่วโลกมีสัตว์กลุ่มช้างที่ยังไม่สูญพันธุ์อยู่ทั้งหมด 3 ชนิดหรือสปีชีส์ แยกตามพื้นที่การกระจายตัวของช้าง ได้แก่ ทวีปแอฟริกา 2 ชนิด (สกุล *Loxodonta* spp.) และเอเชียอีก 1 ชนิด (*Elephas* sp.) ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นอีก 4 ชนิดย่อยด้วยกัน

ภาพที่ 1 ชนิดพันธุ์ช้างทั่วโลกในแอฟริกาและเอเชีย (ภาพช้างวาดโดย ภควัต ทวีปวรเดช)

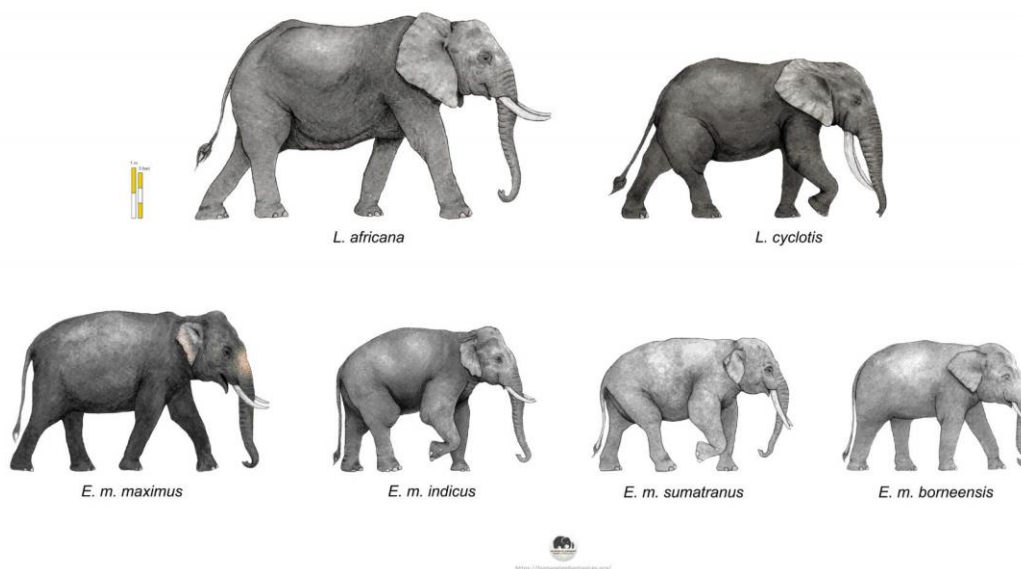
ข้อแตกต่างที่ใช้แยกช้างแอฟริกันออกจากช้างเอเชีย

- ช้างแอฟริกันมีขนาดตัวโดยเฉลี่ยที่ใหญ่กว่าช้างเอเชียมากกว่าประมาณ 1 เมตร นั่นคือ ช้างแอฟริกันมีความสูงจากพื้นถึงหัวไหล่ประมาณ 3-4 เมตร ในขณะที่ช้างเอเชียสูงประมาณ 2-3.5 เมตร
- ขนาดใบหูของช้างแอฟริกันจะมีขนาดใหญ่จนคลุมไปถึงหัวไหล่ ซึ่งใหญ่กว่าใบหูของช้างเอเชีย
- หน้าผากของช้างแอฟริกันจะมีโหนกอยู่ 1 โหนกแต่ของช้างเอเชียจะมีด้วยกัน 2 โหนก
- ช้างแอฟริกันมีฟันเขี้ยวคู่หน้าที่ยื่นออกมา หรือ “งา” ในทั้งสองเพศ แต่ช้างเอเชียจะพบในช้างตัวผู้เท่านั้น

ช้างแอฟริกา คือช้างที่อาศัยอยู่ในทวีปแอฟริกา ประกอบด้วย ช้างแอฟริกันสะวันนา (African savanna elephant, *Loxodonta africanus*) และ ช้างป่าแอฟริกัน (African forest elephant, *Loxodonta cyclotis*) ความแตกต่างของ 2 สปีชีส์นี้คือ ช้างแอฟริกันสะวันนาจะมีขนาดตัวที่ใหญ่กว่าช้างป่าแอฟริกันโดยเฉลี่ยประมาณ 1 เมตรทั้งในตัวยาวและตัวเมีย หากสังเกตจากชื่อก็จะพบว่า ช้างแอฟริกันสะวันนาสามารถพบได้บริเวณทุ่งหญ้าสะวันนาในทวีปแอฟริกา หรือในประเทศเคนย่า แซมเบียและนามิเบีย ซึ่งเป็นสถานที่ในภาพยนตร์การ์ตูนเรื่อง The Lion King นั่นเอง ในขณะที่ช้างป่าแอฟริกันจะอยู่อาศัยในป่าดิบชื้นบริเวณตอนกลางของทวีป เช่น ในประเทศกาบองและคองโก สถานะในการอนุรักษ์ของช้างแอฟริกันสะวันนาและช้างป่าแอฟริกัน คือ ไม่มั่นคง (Vulnerable) (Blanc, 2008) ตามประกาศขององค์กรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (International Union for Conservation of Nature, IUCN)

ช้างเอเชีย (Asian elephant, *Elephas maximus*) คือช้างที่อาศัยอยู่ในทวีปเอเชีย ซึ่งสามารถแบ่งเป็นชนิดย่อยหรือสปีชีส์ย่อยได้เป็น 4 ชนิด ประกอบด้วย

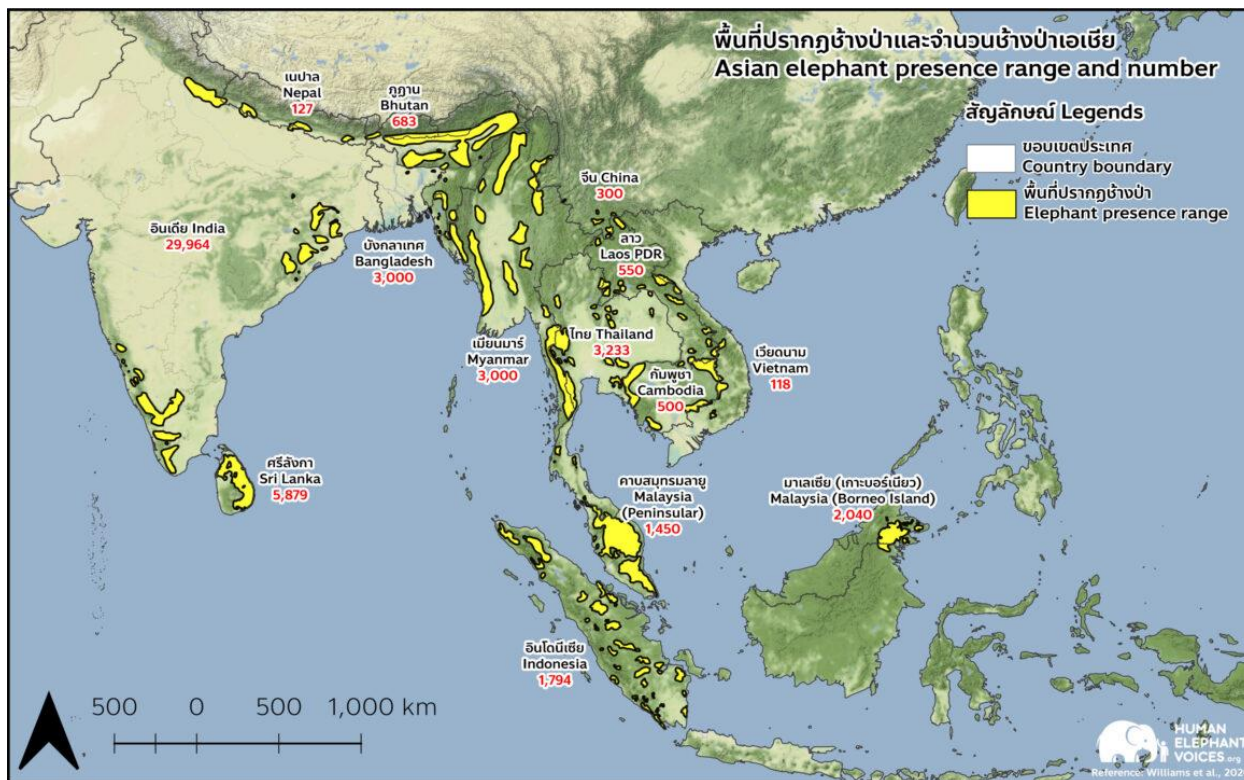
- ช้างเอเชียแผ่นดินใหญ่ หรือ ช้างอินเดีย (Mainland or Indian elephant, *E. m. indicus*) พบได้ในทวีปเอเชียตั้งแต่ประเทศอินเดีย เนปาล ภูฏาน จีน พม่า ลาว เวียดนาม ไทยและมาเลเซีย เป็นชนิดย่อยที่มีการกระจายมากที่สุดเมื่อเทียบกับชนิดย่อยอื่น ๆ
- ช้างศรีลังกา (Sri Lankan Elephant, *E. m. maximus*) พบได้ในประเทศศรีลังกาเท่านั้น เป็นช้างเอเชียที่มีขนาดใหญ่ที่สุด และผิวหนังมีสีคล้ำที่สุด
- ช้างสุมาตรา (Sumatran elephant, *E. m. sumatranus*) พบได้เฉพาะที่เกาะสุมาตราของประเทศอินโดนีเซีย ทั้งนี้ ช้างสุมาตราเป็นช้างที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์มากที่สุดเนื่องจากถิ่นที่อยู่อาศัยถูกทำลายและมีจำนวนเหลือไม่ถึง 3,000 ตัวทั่วโลก
- ช้างบอร์เนียว (Borneo elephant, *E. m. borneensis*) หรือช้างแคระบอร์เนียว เป็นช้างที่มีขนาดตัวเล็กที่สุดในสัตว์ตระกูลช้างที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ช้างบอร์เนียวมีการกระจายตัวอยู่ตามหุบเขาบอร์เนียวของประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซียและบรูไน

ภาพที่ 2 ชนิดพันธุ์ย่อยของช้างในแอฟริกาและเอเชีย (ภาพข้างวาดโดย ภควัต ทวีปวรเดช)

สถานะประชากรช้างป่าเอเชีย

ตามประกาศขององค์ระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ ช้างป่าเอเชียถูกจัดให้อยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ (Endangered) เนื่องจากประชากรของช้างป่าใน 13 ประเทศโดยรวมมีแนวโน้มลดลง จำนวนประชากรโดยประมาณอยู่ที่ 45,826-53,306 ตัว โดยประเทศที่มีจำนวนช้างป่าเอเชียมากที่สุดคือ อินเดียและศรีลังการองลงมาคือ ไทยและมาเลเซีย จำนวนประชากรช้างป่าโดยเฉลี่ยในแต่ละประเทศแสดงดังภาพ

ภาพที่ 3 พื้นที่และจำนวนที่พบช้างป่าในแต่ละประเทศ, ที่มาข้อมูล Williams et al, 2020

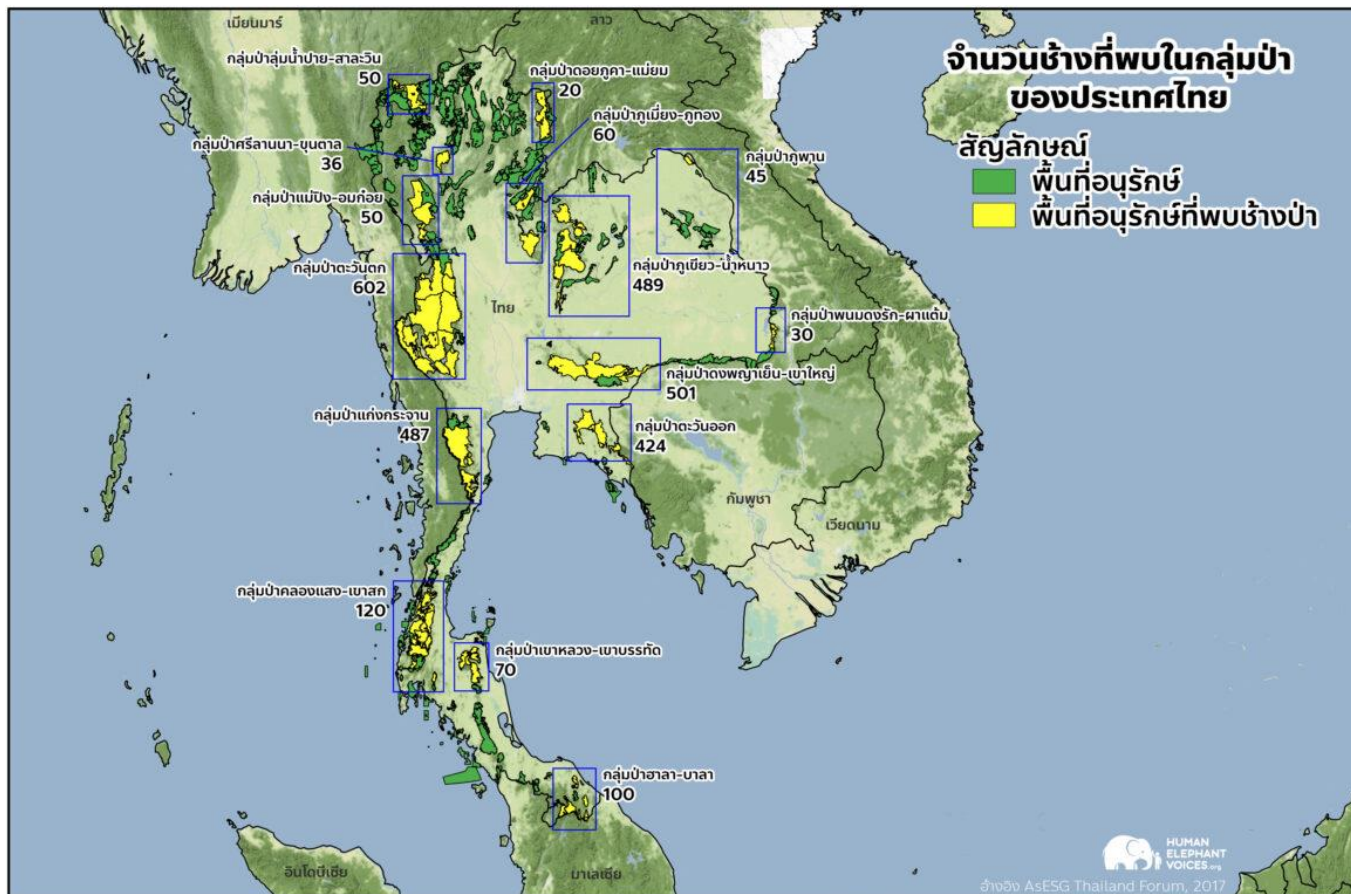
ช้างป่าในประเทศไทย

ช้างป่าในประเทศไทย กระจายตัวอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทั้งหมด 69 แห่ง จากทั้งหมด 189 แห่ง คิดเป็น 37% ของพื้นที่อนุรักษ์ทั่วประเทศ จำนวนประชากรช้างทั้งประเทศในปี 2560 อยู่ที่ 3,084-3,500 ตัว แต่เมื่อเทียบกับจำนวนช้างป่าเมื่อ 14 ปีที่แล้ว มีแนวโน้มที่กำลังเพิ่มจำนวนมากขึ้น (AsESG Thailand Forum, 2017 & Srikrachang, 2003) กลุ่มป่าที่มีจำนวนช้างป่ามากที่สุดคือกลุ่มป่าตะวันตก รองลงมา คือ กลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ กลุ่มป่าภูเขียว-น้ำหนาว กลุ่มป่าแก่งกระจาน-กุยบุรีและกลุ่มป่าตะวันออก

ภัยคุกคามของช้างป่าในประเทศไทยนั้นเป็นเช่นเดียวกับภัยคุกคามของช้างในระดับทวีป นั่นก็คือ แหล่งที่อยู่อาศัยของช้างป่าลดลง สาเหตุหนึ่งมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรมนุษย์และพื้นที่เกษตรกรรมทำให้พื้นที่ป่าลดลงไป 1.87% ในช่วงปี พ.ศ. 2552-2556 เทียบได้กับพื้นที่ 5 เท่าของกรุงเทพมหานคร ในบางพื้นที่ จำนวนประชากรช้างก็ลดลงทั้งจากการถูกล่าเพื่อเอางาหรือจับช้างออกมาจากป่าเพื่อใช้งาน นอกจากนี้ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในประเทศไทยก็มีให้เห็นมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามข่าว เช่น ช้างป่าทำร้ายคนในสวนยางพารา จังหวัดกาญจนบุรี ช้างป่าตักปล้นอ้อยริมถนนสายฉะเชิงเทรา-วังน้ำเย็น หรือช้างป่าถูกรั้วไฟฟ้าช็อตตายคาไร่

สับปะรด โดยรวมแล้วจะเห็นว่า แม้มีความพยายามในการอนุรักษ์ช้างป่าอยู่ไม่ว่าจะเป็นเพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่ลาดตระเวน หรือการให้ความรู้และข้อปฏิบัติตัวเมื่อเจอช้างให้กับประชาชนแล้ว แต่ปัญหายังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 4 พื้นที่กลุ่มป่าอนุรักษ์ที่พบช้างป่า

ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในประเทศไทย

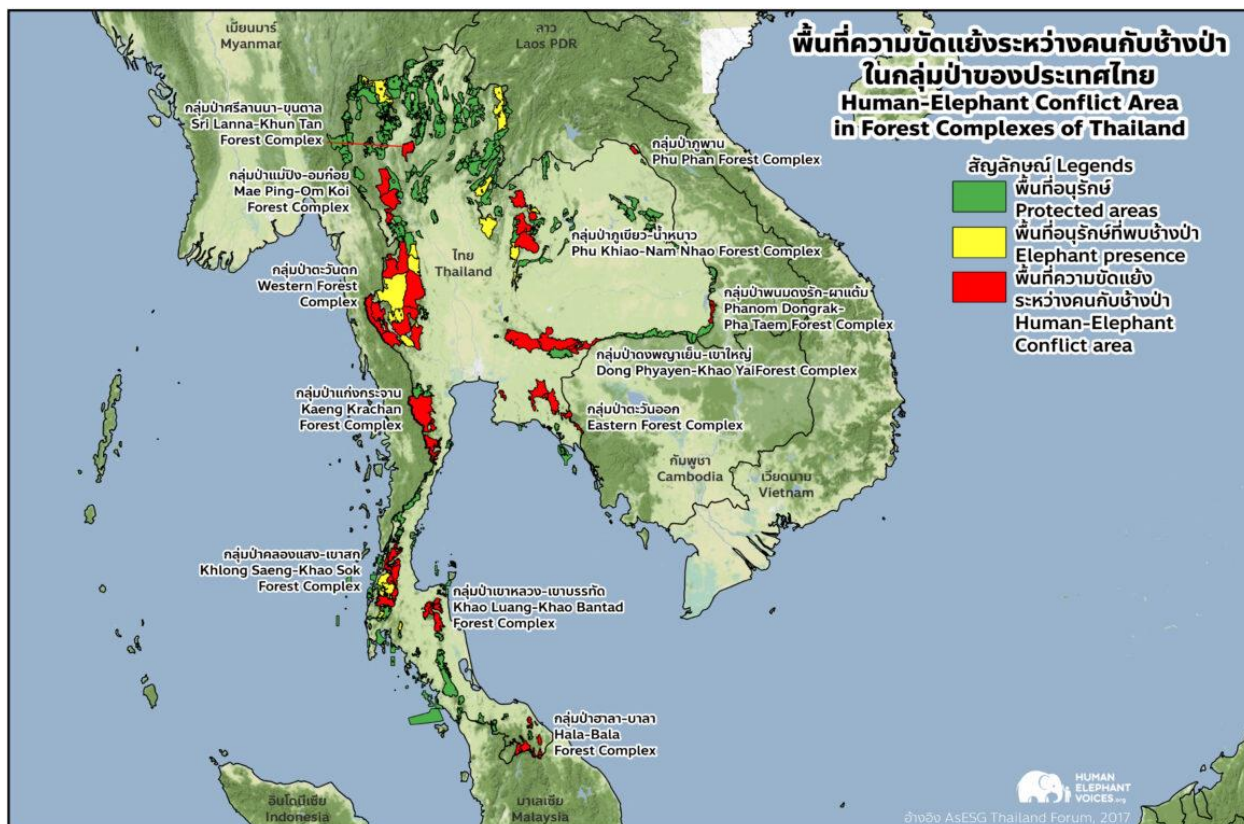
ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า หมายถึง ปัญหาการสูญเสียทรัพยากรหรือชีวิตจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับช้างป่า สาเหตุของความขัดแย้งเชื่อว่ามาจากพื้นที่หากินที่เหมาะสมของช้างป่าลดน้อยลง บวกกับขอบป่าถูกล้อมไปด้วยพื้นที่เกษตรกรรมของพืชเชิงเดี่ยวเช่น ข้าวโพด มันสำปะหลังหรืออ้อย ทำให้ช้างป่าบางตัวเลือกที่จะออกมาหากินในพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ชุมชนรอบ ๆ ป่าแทน และส่งผลให้เกิดความเสียหายทั้งพืชพรรณ ทรัพย์สินมีค่า ในหลายเหตุการณ์ก็มีทั้งคนบาดเจ็บและเสียชีวิตด้วยเช่นกัน

สถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทย พบมากในพื้นที่อนุรักษ์ที่มีช้างป่าอยู่ 41 แห่ง คิดเป็น 22% ของพื้นที่อนุรักษ์ทั้งหมด โดยพื้นที่ที่มีปัญหารุนแรงที่สุด คือมีทั้งคนและช้างบาดเจ็บเสียชีวิตมากที่สุดคือ กลุ่มป่าตะวันออก รองลงมาคือ กลุ่มป่าตะวันตก กลุ่มป่าแก่งกระจาน-กุยบุรี กลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ กลุ่มป่าเขาหลวง-เขานันทน์ กลุ่มป่าคลองแสง-เขาสก และกลุ่มป่าภูเขียว-น้ำเขียว

เมื่อทบทวนระดับปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในช่วงปี พ.ศ. 2555-2561 มีเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่เป็นเหตุการณ์ระดับรุนแรง คือ มีคนและช้างบาดเจ็บและเสียชีวิตรวมทั้งสิ้น 107 เหตุการณ์ คนบาดเจ็บ 30 คน เสียชีวิต 45 คน ช้างบาดเจ็บ 7 ตัวและตาย 25 ตัว ซึ่งเมื่อดูแนวโน้มของเหตุการณ์แล้ว คาดการณ์ได้ว่าความรุนแรงมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

สาเหตุหลักที่ช้างป่าตายจากความขัดแย้งคือรั้วไฟฟ้า รองลงมาคือ ถูกรถยนต์ชนในเขตชุมชน ในขณะที่สาเหตุของช้างบาดเจ็บสูงที่สุดคือ ถูกรถยนต์ชน และถูกทำร้ายในขณะที่คนกำลังผลักดันช้างออกจากพื้นที่เกษตรกรรม สาเหตุของคนบาดเจ็บและเสียชีวิตหลัก ๆ มาจากถูกช้างทำร้ายขณะทำการผลักดัน และถูกช้างทำร้ายขณะสัญจร

อย่างไรก็ตาม แนวทางแก้ไขหรือการลดระดับความรุนแรงของปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างก็ยังคงดำเนินการอยู่ในหลายพื้นที่ โดยมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปขึ้นกับสถานการณ์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของพื้นที่นั้น ๆ ทั้งรัฐบาล เอกชนและชุมชนในพื้นที่ ยกตัวอย่าง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชมช้างป่าโดยไกด์ท้องถิ่นของอุทยานแห่งชาติกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ที่อาศัยความร่วมมือหลายหน่วยงานด้วยกัน ได้แก่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กองทุนสัตว์ป่าโลก (World Wildlife Fund, WWF) โครงการในพระราชดำริฯ และชุมชนในพื้นที่ หรือจะเป็นการลดผลกระทบจากช้างป่าทำลายพืชไร่โดยใช้รั้วรังผึ้งของสถานีวิจัยสัตว์ป่าภูหลวง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลยร่วมกับชุมชนในพื้นที่

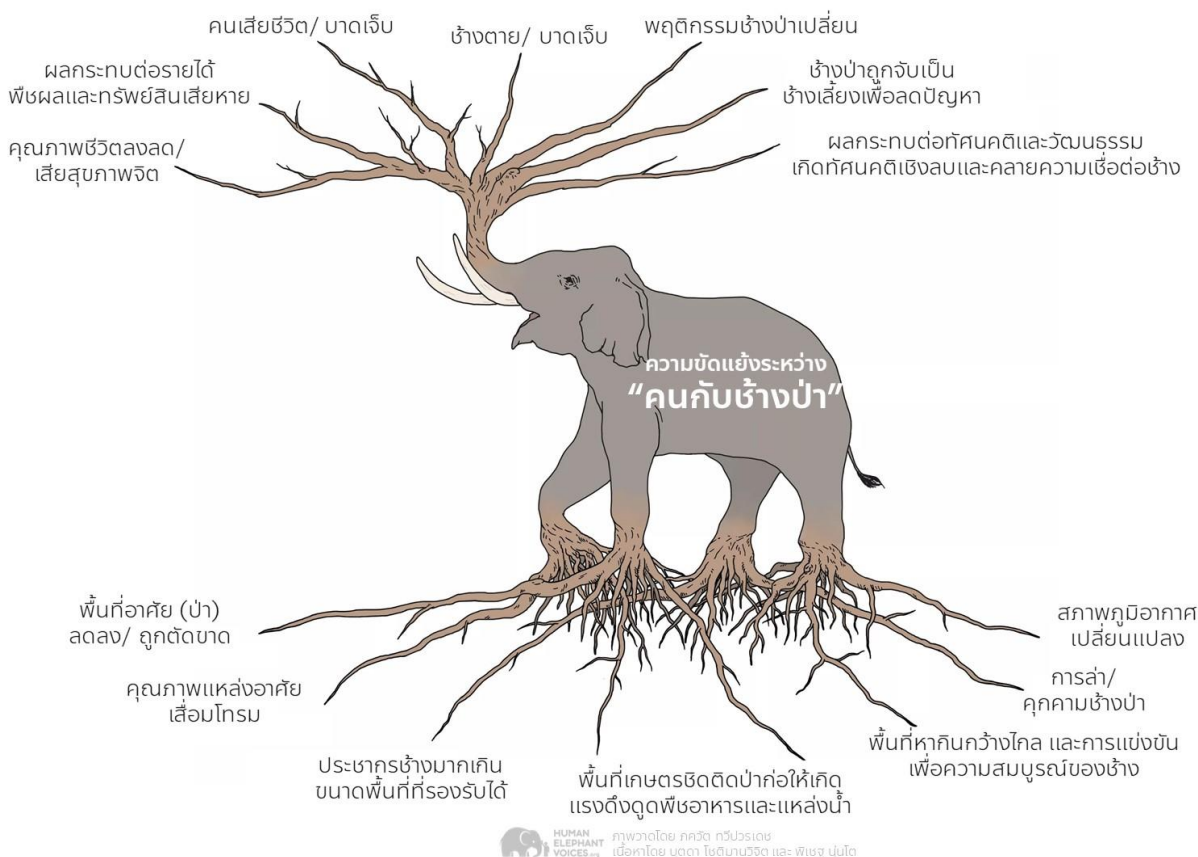

ภาพที่ 5 พื้นที่ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทย, ที่มาข้อมูลและภาพจากพิเชฐและคณะ, 2561

รากสาเหตุปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าเป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับช้างป่าที่มักจะก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อสิ่งมีชีวิตทั้งคู่ เช่นในกรณีที่คนเสียชีวิตหรือบาดเจ็บจากการช้างถูกทำร้าย หรือการที่ช้างล้มจากการที่คนใช้รั้วไฟฟ้าอย่างไม่เหมาะสม และยังรวมไปถึงการที่ช้างออกมาทำลายพืชเกษตรและทรัพย์สินของชาวไร่ชาวนาจนกระทบกับวิถีชีวิต และรายได้ของผู้คนที่อยู่ใกล้แหล่งอาศัยช้างป่า

สำหรับสาเหตุของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่านั้น งานวิจัยของ Desai & Riddle (2015) ได้แบ่งออกเป็น 3 หมวดด้วยกัน ดังนี้

ภาพที่ 6 รากสาเหตุความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง

1. ปัญหาการสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัยและถูกแบ่งออกเป็นพื้นที่ขนาดเล็ก (Habitat loss and fragmentation) ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ป่าออกเป็นไร้เกษตรกรรม การตัดถนนผ่านเข้าไปในป่าหรือการสร้างเขื่อนในป่าอนุรักษ์ก็ถูกจัดให้เป็นการทำให้พื้นที่ป่ามีคุณภาพลดลง ส่วนหนึ่งจะส่งผลให้ป่าใหญ่แตกออกเป็นหย่อมป่าขนาดเล็ก หรือในกรณีที่แย่ที่สุด ป่าที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นอาจไม่มีเหมาะสมที่จะเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของช้างป่าอีกเลยก็ได้ (Sukumar 2006, Calabrese et al, 2017) ด้วยเหตุนี้ การที่พื้นที่ป่าลดลงจึงเป็นสาเหตุหนึ่งของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า
2. รอยต่อระหว่างพื้นที่เกษตรกรรมและที่อยู่ของช้างป่า (Agricultural area-elephant habitat interface) คือพื้นที่ที่เขตป่าและพื้นที่ชุมชนหรือเกษตรกรรมมาบรรจบกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวรอยต่อที่แบ่งป่ากับพื้นที่เกษตรกรรมออกอย่างชัดเจนนั้นจะทำให้การควบคุมปัญหาช้างป่าบุกกรุกพืชไร่ยากยิ่งขึ้น อีกนัยหนึ่งคือ หากยังมีรอยต่อระหว่างเขตป่าและเกษตรกรรมมาก โอกาสที่จะเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างก็เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน

3. **ประชากรของช้างป่า (Elephant population)** ในหลายครั้ง เรามักจะได้ยินข่าวถึงช้างตายหรือช้างเกิดใหม่สลับกันไป แต่ในกรณีของความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่านั้น พื้นที่ที่มีปัญหามักจะเกิดข้อสังเกตที่ว่า ช้างป่าออกลูกมากขึ้นและป่าไม่สามารถรองรับจำนวนช้างป่าที่เพิ่มขึ้นมาได้ ทำให้ช้างบางส่วนต้องออกมาจากป่าเพื่อมาหาอาหารกินในพื้นที่ชุมชน อย่างไรก็ตาม หากจะตอบคำถามนี้ได้ ก็จำเป็นที่จะต้องหาคำตอบผ่านกระบวนการศึกษาศักยภาพการของพื้นที่ในการรองรับช้างป่าและการประเมินประชากรตามหลักวิทยาศาสตร์ที่เป็นระบบ

สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าประเทศไทย ปี 2564

เครือข่ายเสียงคนเสียงช้างรวบรวมเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและการบาดเจ็บของทั้งคนและช้าง และจัดทำ สถิติคนกับช้างบาดเจ็บและเสียชีวิต พ.ศ. 2564 ผ่านการค้นหาคำด้วย Google Search และข้อมูลจากแหล่งข่าวออนไลน์ภายในปี พ.ศ. 2564

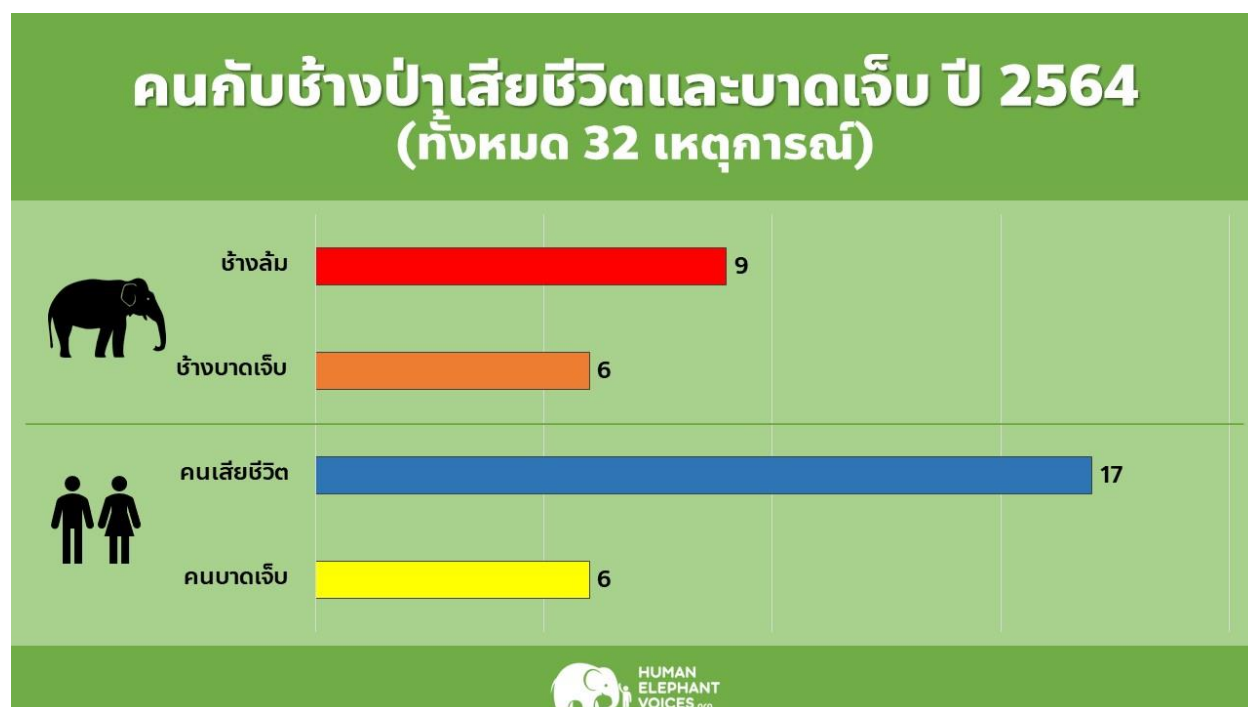
ผลการค้นหาพบว่า ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2564 ถึงวันนี้ (26 ธันวาคม 2564) มีเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าที่ทำให้มีช้างและคนบาดเจ็บและเสียชีวิตถึง 32 เหตุการณ์ โดยแบ่งเป็นช้างล้ม 9 ตัว ช้างบาดเจ็บ 6 ตัว คนเสียชีวิต 17 คน และคนบาดเจ็บ 6 คน ช่วงเดือนที่มีความเสียหายเกิดขึ้นบ่อยที่สุด คือ เดือนพฤศจิกายน รองลงมาคือเดือนมกราคม และเดือนธันวาคม ซึ่งตรงกับช่วงฤดูหนาวของประเทศไทย และพร้อมกันกับช่วงที่พืชเกษตรกลุ่มข้าว มันสำปะหลังและข้าวโพดกำลังเก็บเกี่ยวพอดี

ปี 2564 ช้างป่าล้มไปทั้งหมด 9 ตัว โดยมีสาเหตุมาจากการโดนยิง 3 ตัว รองลงมาคือ ถูกไฟช็อต 3 ตัว โดยแบ่งเป็นถูกกระแสไฟฟ้าบ้าน 220 โวลต์ช็อต 2 ตัว และอีก 1 ตัวถูกไฟช็อตหลังจากการล้มเสาไฟฟ้า นอกจากนี้ยังมีลูกช้างล้มจากการถูกรถชน 1 ตัว คาดว่าจะได้รับสารพิษจากพืชอาหารล้ม 1 ตัว และช้างพลัดตกบ่อน้ำลึกที่ปูผ้าใบด้านล่างแล้วลื่น ทำให้ขึ้นจากบ่อไม่ได้ล้มอีก 1 ตัว ส่วนสาเหตุช้างป่าบาดเจ็บนั้น ช้าง 3 ตัวถูกรถชน รองลงมาคือโดนยิง 2 ตัว และอีก 1 ตัวมีรอยกระสุนยิงและบาดเจ็บจากบ่วงรัดขา รวมทั้งหมดปีนี้มีช้างป่าบาดเจ็บไป 3 ตัว

พิจารณาจากพื้นที่ที่เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ในปี 2564 นี้พบว่า กลุ่มป่าตะวันออกเป็นพื้นที่ที่มีคนและช้างบาดเจ็บและเสียชีวิตสูงที่สุด เมื่อเทียบกับกลุ่มป่าอื่น ๆ ในประเทศไทย โดยมีช้างป่าล้ม 7 ตัว ช้างป่าบาดเจ็บ 5 ตัว คนเสียชีวิต 13 ราย และคนบาดเจ็บ 5 ราย กลุ่มป่าที่มีความรุนแรงของปัญหารองลงมาคือกลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ กลุ่มป่าแก่งกระจาน-กุยบุรี กลุ่มป่าภูเขียว-น้ำหนาว และกลุ่มป่าภูพาน-ภูสระดอกบัว ข้อสังเกตจากการรวบรวมข้อมูลความเสียหายต่อชีวิตของคนและช้างในปีนี้ พบว่า จำนวนผู้เสียชีวิต

เพิ่มขึ้นจากปีที่แล้วถึง 2 เท่า กล่าวคือ ปี 2563 มีผู้เสียชีวิต 8 ราย แต่ในปีนี้มีถึง 17 ราย ส่วนช้างล้มเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว 1 ตัว ช้างบาดเจ็บเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว 5 ตัว นั้นหมายความว่า สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในปีนี้มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

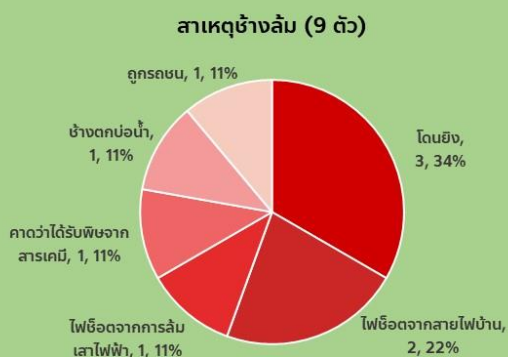
ช้างสร้างความเสียหายนอกพื้นที่อนุรักษ์หรือนอกป่ามากขึ้น แต่แหล่งข่าวไม่ได้บรรยายละเอียดถึงสาเหตุของการที่ช้างทำร้ายคนอย่างชัดเจนนักเหมือนปีก่อน เช่น ช้างตกใจเสียงประทัดหรือเจอช้างในระยะกระชั้นชิด แต่ข่าวส่วนใหญ่ในปีนี้จะระบุว่า ผู้ตายเข้าสวนไป และมีคนมาพบอีกทีก็เสียชีวิตไปแล้ว อาจจะกล่าวเป็นนัยได้ว่าช้างมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ประกอบกับช้างที่สร้างปัญหานั้นเป็นช้างโทน และน่าจะอยู่ในช่วงตกมันซึ่งตรงกับช่วงฤดูเก็บเกี่ยวพืชอาหารพอดี ดังนั้น หากทางภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถทำให้ช้างป่าอยู่ในป่าได้ มาตรการที่ช่วยลดความเสียหายภายนอกป่าจึงมีความจำเป็นและสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เช่น การเพิ่มการมองเห็นช้างป่าจากระยะไกล การสนับสนุนกลุ่มเฝ้าระวังผลักดันช้างป่าของชุมชนอย่างเป็นทางการ การแจ้งข่าวสารการเคลื่อนที่ของช้างป่าผ่านเครือข่ายติดตามช้างป่า หรือแม้กระทั่งระบบการจ่ายเงินหรือชดเชยความเสียหายที่เกิดจากช้างป่าที่เป็นรูปธรรมก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน

คนกับช้างป่าเสียชีวิตและบาดเจ็บ ปี 2564 (ทั้งหมด 32 เหตุการณ์)

สาเหตุช้างป่าล้ม (9 ตัว) และบาดเจ็บ (6 ตัว)

สาเหตุคนเสียชีวิต (17 ราย)

คนเสียชีวิตจากช้างป่า
แบ่งตามพื้นที่ (17 ราย)

สาเหตุผู้เสียชีวิตจากช้างป่านอกพื้นที่อนุรักษ์
(12 ราย)

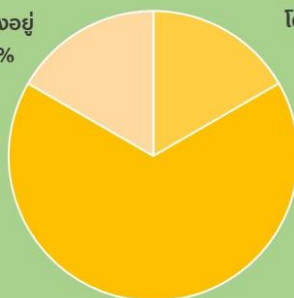
สาเหตุผู้เสียชีวิตจากช้างป่าในพื้นที่อนุรักษ์
(5 ราย)

สาเหตุคนบาดเจ็บจากช้างป่า นอกพื้นที่อนุรักษ์ (6 ราย)

ถูกช้างทำร้ายระหว่างอยู่ในสวนยาง, 1, 17%

โดนลูกช้างชนหลังจากจุดประทัด, 1, 16%

บับรถชนช้าง, 4, 67%

ภาพที่ 7 สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าประเทศไทย ข้อมูลโดยเครือข่ายเสียงคนเสียงช้าง (<https://humanelephantvoices.org/>)

บทที่ 4

พัฒนาเครือข่ายชุมชนในสื่อสารอย่างสันติ เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมระหว่างคนกับช้างอย่างสันติ

ผลจากเวทีการสาธารณะและร่วมทำวิจัยเพื่อการสื่อสารในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้แต่ละพื้นที่เป้าหมายในการทำงานสื่อสารมีตัวแทนและผู้นำในการสื่อสารการจัดการปัญหาคนกับช้างป่าอย่างสันติ โดยแสดงได้จากข้อความ key message ที่ชาวบ้านและผู้นำชุมชนสื่อสารออกมาระหว่างการพูดคุยบนเวที และวิธีคิดระหว่างการทำงาน โครงการสื่อสารช้างป่าฯ ขอยกบทสัมภาษณ์ที่ใช้สื่อสารสาธารณะ มาไว้ในรายงานโครงการเพื่อให้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ของการเปลี่ยนแปลงในระดับรากหญ้า ที่ชุมชนบางส่วนเริ่มเป็นผู้นำสร้างการเปลี่ยนแปลงจากฐานล่าง จากบทสัมภาษณ์ของนายประชา บ๊อบหนูก ผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์มอญ

หลังจากที่เวทีสาธารณะเสียงคน เสียงช้างป่าครั้งที่ 2 ได้จัดไปเมื่อปลายเดือนกรกฎาคมที่ผ่านมา และได้ซึ่งข้อสรุป ข้อจำกัดและแนวทางเพื่อการสร้างระบบนิเวศการทำงานเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างแล้ว ในเดือนนี้ ทางโครงการวิจัยและพัฒนาระบบเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติบนฐานพลเมืองมีส่วนร่วมและงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็จะสามารถต่อภาพให้ผู้อ่านได้เห็นและรับรู้ต่อจากงานเวทีสาธารณะในแก่นเรื่อง “มองช้างเห็นคน มองคนเห็นช้าง” เพื่อให้เห็นภาพของคนที่ต้องอยู่ร่วมกับช้างในหลาย ๆ พื้นที่ โดยจะขอเริ่มต้นจากบทสัมภาษณ์ขนาดยาว ของชาวบ้านชาวมอญท่านหนึ่ง ที่นอกจากจะใส่หมวกของหัวหน้าโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างในพื้นที่ทองผาภูมิแล้ว ยังมีหมวกของนักกิจกรรมจิตอาสาด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นและคนชาติพันธุ์อีกด้วย ชื่อของเขาคือ “นายประชา บ๊อบหนูก” หรือ “พี่นุ้ย” ชาวบ้านหมู่ 3 บ้านห้วยเขย่ง ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งจะช่วยสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างช้าง ชุมชน ชาติพันธุ์ และความเชื่อที่ร้อยรัดกันอย่างแนบแน่นในชุมชนแห่งนี้

สวัสดีครับ ขอให้พี่นุ้ยแนะนำตัวเองหน่อยได้ไหมครับ เริ่มจากที่มาของนามสกุลก็ได้ครับ หลาย ๆ คนน่าจะสงสัยเหมือนกันว่า “บ๊อบหนูก” แปลว่าอะไร

พี่ชื่อ นุ้ย นายประชา บ๊อบหนูก คำว่า บ๊อบหนูก มาจากคำในภาษามอญ แปลว่า หงส์ใหญ่ ซึ่งหงส์เองก็เป็นสัตว์สัญลักษณ์ประจำชาติมอญด้วยเช่นกัน ส่วนที่มาของชีวิตพี่นั้น พี่เกิดปี พ.ศ. 2516 เกิดในไทยเขตชายแดนแถวไทรโยค ตอนนั้นก็เป็นเด็กไร้สัญชาติ ไม่ได้เรียนหนังสือ โดนผลักดันให้ย้ายถิ่นมาเพราะว่า เราไม่มีบัตรสัญชาติเป็นคนต่างด้าว ประมาณปี 22-23 พี่อยู่ ป.4 ก็ยังไม่มีทะเบียนราษฎร จะเรียนต่อมัธยมก็ไม่ได้เพราะไม่มีวุฒิ คนไม่มีสัญชาติไม่สามารถออกวุฒิการศึกษาได้ คือชีวิตจะสิ้นสุดในการศึกษาแค่ระดับนั้น

ชีวิตช่วงนั้นคือโดนผลักดัน พวกพี่หลบหนีเข้าเมือง คนอพยพหรือต่างด้าวอะไรต่าง ๆ หนึ่งในนั้นก็มียู่ด้วย แล้วก็ไปอยู่ในป่าใหญ่ดงดิบ ถ้าเดินจากท่าแพเนี่ย (ท่าเรือบริเวณ ต.ท่าขนุน อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี เชื่อนวชิราลงกรณ์) เดินไป 3 วันถึง ชีวิตตอนนั้นก็ไปทำเหมืองแร่ ประคองชีวิตตัวเอง ต้องหลบหนี ไม่ให้เราโดนจับ เพราะโดนผลักดัน สภาพเราเลยเป็นคนชายขอบ

ตอนนั้นในหมู่บ้านมีบ้านอยู่ 5 หลังเอง อยู่กับแม่ เจอสัตว์อะไรหมดเลย เสือ กระตัง แรด มีกบที่ร้องเหมือนหมาเลย ไก่ฟ้าพญาลอสวย ๆ ทั้งนั้นแหละ กระรอก กวาง เกวิง เจอหมด ทำงานก็ต้องแบกแร่กลับมาขายที่ท่าขนุน ไปกลับก็ 6 วัน แต่แม่ดูแล “ลูกไม่ได้เรียนหนังสือ ถ้าอยู่อย่างนี้ไม่ได้ แม่ก็เลยจับบวช” ก็บวชตอนอายุ 11 ที่วัดไผ่ล้อม เกาะเกร็ดแล้วก็นั่งเรือข้ามฟากไปเรียนที่วัดโพธิ์ เรียนอยู่หลายปี จนมาถึงอายุ 19 ก็บวชพระต่ออีกปี แม่เขานับในท้องไปอีกปีหนึ่ง ก็เป็น 20 ถึงเวลาก็เลยบวชพระเลย คือแม่รอไม่ไหว กลัวพี่ได้เมียก่อนมั้งก็เลยจับบวชพระ บวชพระที่สังขละได้ปีนั้นก็สึกออกมาทำไร่ทำสวนที่ “ปอสามตัน” จนปี 2537 ถึงได้ย้ายมาอยู่ห้วยเขย่ง

ตอนที่ย้ายมาอยู่ที่ตำบลห้วยเขย่งนั้น ก็เห็นว่าน้ำท่วมพื้นที่ข้างล่างไปหมดแล้ว พี่ไม่รู้มาก่อนว่าเขาทำเขื่อน (เขื่อนวชิราลงกรณ์หรือเขื่อนเขาแหลม) ซึ่งตามเรื่องแล้วเขาเริ่มทำเขื่อนตอนปี 2527 แต่พี่ย้ายมาอยู่ปีตอนปี 37 ก็คือซื้อที่แค่ไร่เดียว บ้านพี่ไม่ได้รับสิทธิ์ชดเชยที่อยู่ตอนทำเขื่อน และก็ไม่มีสิทธิ์ด้วย แต่พี่ย้ายมาอยู่ที่นี่แล้วก็รับจ้างทั่วไป จนกระทั่งโรงงานเปิดปี 39 เขาก็รับสมัครคนไปทำงาน ก็รับสมัครคนไปฝึกงานที่กรุงเทพ 30 คน เหลือกลับมาอยู่ 12 คน ด้วยความที่เราไม่มีงานทำ โอกาสมันน้อย เราก็เลยสมัคร แต่ตอนนั้นพี่ยังไม่ได้สัญชาตินะ ไม่รู้อย่างไร แต่เขาไม่เอาบัตรไถตอนนั้น ก็ไปฝึกอยู่ปีหนึ่ง ก็กลับมา ปี 40 ก็เปิดโรงงานแล้วได้กลับมาทำงานที่ห้วยเขย่งจนเป็นวัยรุ่นขึ้น ชอบเล่นกีฬาด้วย ตัวเองก็ไม่ได้กินเหล้าสูบบุหรี่อยู่แล้ว เลยจัดกลุ่มเยาวชน เราชอบทำกิจกรรมอยู่แล้ว ก็เป็นผู้นำเยาวชนจัดกลุ่มกีฬาท่อด้านยาเสพติด โตขึ้นมาหน่อยปี 48 มั้ง ทำศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมมอญที่แปลง 3 พี่รวบรวมมาตอนนั้น ไฟแรง ทำห้องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี 12 เดือน ก็ปัญหามันเยอะแยะมากมายก็เลยทำให้แข็งแรงไม่ได้ แล้วก็ได้ช่วยงานอนุรักษ์ข้างผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ก็เริ่มทำอะไรต่าง ๆ แต่ยังไม่เข้มแข็งเท่าไร ทางโครงการ BRT* กับ บริษัท ปตท. มาร่วมสร้างศูนย์เรียนรู้ประมาณปี 2550 มั้ง ก็มาเจอกับพิเชฐ นุ่นโต จากกลุ่มวิจัยภูมิฐานเวศวิทยาและการอนุรักษ์เชิงปฏิบัติของอาจารย์สมโภชน์ ศรีโกสามาตร และกลุ่มนักวิจัย (BRT) พี่ก็ช่วยเขาอยู่เหมือนกัน ก็ได้เจออาจารย์จุฑามาศ สุนทรปฎิภาค จาก มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตกาญจนบุรี เจอกลุ่มไปมั้ง เขาก็มาช่วยเรา ก็ช่วย ๆ กันไปจนสี่รู้งี้ ก็มีชื่อเสียงกันไปในตำบลห้วยเขย่ง นั่นคือที่มาคร่าว ๆ

*BRT ย่อมาจาก Biodiversity Research and Training Program หรือ โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย

กว่าจะมาถึงตรงนี้ก็ระหกระเหินมาไกลเลยนะครับ ว่าแต่ว่า พี่ต้องทำอะไรถึงจะได้สัญชาติมาครับ
 เขามีนโยบาย มติรัฐมนตรีคือให้เด็กที่เกิดในไทยต้องได้สัญชาติไทย แต่ว่ามันก็เสียโอกาสเยอะมากเลย คือเราอายุ
 30 กว่าละ มันค่อนข้างจะสายไปเยอะ เราจะไปเรียนเหมือนเด็ก ๆ ก็ไม่ได้ ก็ต้องไปเรียน กศน. (สำนักงานส่งเสริม
 การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย) และเราก็เรียนวิชาชีพข้างนอกด้วย พี่ชอบเรียน และค้นหาสิ่งใหม่
 ๆ อยู่แล้ว ไม่ชอบอยู่นิ่ง ได้เรียนการแปรรูป ผลิตภัณฑ์โอท็อปอะไรพวกนี้ จนล่าสุดก็ 3 ปีที่แล้ว พี่ก็ไปเรียนที่ศูนย์
 ฝึกอาชีพกรุงเทพฯ จนกระทั่งพี่ไปศึกษาที่รัฐมอญ พม่าด้วย ไปดูว่าความเป็นอยู่เขาเป็นยังไง มอญไทยกับมอญ
 พม่าต่างกันอย่างไร ก็มีช่วงหนึ่งที่ขาดช่วงเรื่องงานกิจกรรมแก้ปัญหาคนกับช้างที่ทำร่วมกับมหาวิทยาลัยมหิดลไป
 เหมือนกัน แต่ก็ไปศึกษาประเทศ วิถีชีวิตเขาว่าอยู่และทำมาหากินกันอย่างไร และก็หาช่องทางทำมาหากินของ
 ตัวเองด้วย

พี่ก็เริ่มเอาคนที่นี่มาเรียนรู้งานที่นี่ก่อน และเขาก็กลับไปเปิดธุรกิจของเขาที่นู่น เราก็ส่งวัตถุดิบให้เขา นี่คร่าว ๆ ชีวิตพี่ และก็มีมาถึงเรื่องช้างก็มาเข้มข้นช่วงที่กลุ่มของทางอาจารย์สมโภชน์ ศรีโกสามาตร มหาวิทยาลัยมหิดลมาทำวิจัย มีทางพิเชฐ ลูกศิษย์อาจารย์สมโภชน์เข้ามาทำปริญญาโทกับเอก ทำงานกับชุมชน ทำวิจัยเพื่อลดปัญหาคนกับช้าง เขาประชุมพวชาวบ้านทำวิจัย เก็บข้อมูลคุยกันเรื่องช้างอยู่บ่อย ๆ ลองทำแล้ว ชาวบ้านบางส่วนก็ยอมรับ บางส่วนก็ไม่เข้ามามีส่วนร่วม จนกระทั่งเกิดงานประเพณีทำบุญให้ช้าง และสัตว์ป่าที่เกิดจากการนำเสนอความเชื่อทางด้านชาติพันธุ์ชนเผ่า โดยรวบรวมความเชื่อของพี่น้องมอญกะเหรี่ยง ทวาย ลาว และไทย มีพี่ ลุงหัด พระอาจารย์บรรเจิด เป็นตัวหลักด้านแนวคิด ส่วนด้านการจัดการเสริมแนวคิด ก็มีหน่วยงานหลายหน่วยในพื้นที่มาร่วมด้วย ทั้งมูลนิธิอนุรักษ์ป่าตะวันตก อุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ มหาวิทยาลัยมหิดล พี่ก็ทำหน้าที่เสนอแนวคิดและความเชื่อของชาติพันธุ์ตรงนั้นจนเกิดเป็นรูปธรรม

การทำงานแก้ปัญหาคนกับช้าง ก่อนหน้านั้นก็มีการตั้งกลุ่มผลักดันและเฝ้าระวังช้างป่า และการท่องเที่ยว ช้างป่าของกลุ่มเฝ้าระวังช้างป่าปากลำปือ โดยมีน้ำเป้ย (คุณทิพพะวัน บุญศรี) และแกนนำการทำงานคือ กลุ่มวิจัยฯ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยพิเชฐช่วยหนุนการวิจัย และมีอาจารย์สมโภชน์เป็นที่ปรึกษา ทางอุทยาน แห่งชาติทองผาภูมิก็ร่วมหนุนตั้งแต่หัวหน้าทัศนัย เป็นสมุห จนวนุรักษ์หัวหน้าเจริญ ใจชน ส่วนการท่องเที่ยวช้าง ปากีร่วมกับทางรีสอร์ทในพื้นที่ ตอนนั้นพี่ก็ยังไม่เข้ามาช่วยเต็มที่นะ แต่พี่ก็ช่วยจัดบันทึก ร่วมประชุม ประสานงานกับชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ น้ำเป้ยกับกลุ่มชาวบ้าน เขาทำงานเต็มที่ สร้างห้างเฝ้าระวังช้าง ทำโป่ง ร่วม เก็บข้อมูลวิจัยช้างเพื่อลดปัญหาช้างป่าให้ชุมชนร่วมกับทางกลุ่มวิจัยของมหาวิทยาลัยมหิดล และมูลนิธิอนุรักษ์ป่า ตะวันตก ผลจากการทำงานปัญหาก็ลดลง มีนักศึกษามาลงพื้นที่ทำงานร่วมกัน มีน้องแก๊งกลุ่มใบไม้และเพื่อน ๆ มา ช่วยจัดกิจกรรมสร้างการเรียนรู้เรื่องช้างป่าของเด็กในชุมชน มีพี่ริน (คุณอำพล ฐานันท์นิตกุล) มูลนิธิอนุรักษ์ป่า ตะวันตกสนับสนุนการทำงานของพวกเราทุก ๆ กิจกรรม เสียหายที่วันนี้พี่รินไม่อยู่แล้ว ก็ขาดเสาหลักที่ปรึกษาที่ สำคัญไป

แล้วก่อนที่จะร่วมทำบุญช้าง พี่นุ้ยคิดยังไงถึงได้ร่วมเข้ามาทำตรงนี้

คือตัวช้างป่า พี่นุ้ยมองเขาไม่ทำร้ายช้าง ช้างของเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา เขาไม่ทำร้าย แล้วก็มี ความเชื่อว่า ช้างนั้นเป็นชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะเกิดมาเป็นคน ปัญหามันเกิดในพื้นที่ เราต้องลงไปดูบ้าง ช่วยอะไรได้บ้างก็ช่วย แต่ว่าในส่วนของคนท้องถิ่นหรือว่ากลุ่มชาติพันธุ์นั้น ส่วนมากเป็นคนปลูกพืชไร่ที่ได้รับ ผลกระทบจากช้างเป็นส่วนใหญ่ ตอนนั้น พิเชฐ นักศึกษาจากกลุ่มภูมิรัฐและอนุรักษ์เชิงปฏิบัติก็มาลงพื้นที่ทำ วิจัยทดลองแก้ปัญหาเรื่องช้าง พี่ก็ไปประชุมเข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ลุง ๆ เขาก็พูดไทยไม่ได้ พี่ก็ไปช่วยแปล ทั้งส่วน พิเชฐ อาจารย์จุฑามาศ จากมหิดล เขาก็ช่วยส่งเสริมทั้งงานอนุรักษ์ทรัพยากร และสนับสนุนให้พี่น้องอนุรักษ์วัฒนธรรม ไปด้วยผสมผสานกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เขาหนุนพี่ พี่ก็หนุนเขา ต่างคนต่างเห็นใจกัน ต่างคนต่าง ผลักดันด้วยกัน ทางอาจารย์ก็ช่วยให้มีนักศึกษาด้านการจัดการมาเรียนรู้ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ ความ เชื่อและการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้าง ประชา บือบหนูกคือเห็นช่องว่างของกันและกัน ก็เลยมาช่วยกันเสริม ที่ผ่านมา ความเป็นชนชาติพันธุ์ คนท้องถิ่นเขาไม่ให้ความสำคัญเท่าไร นอกจากชุดของมหิดลนั้นละที่มาหนุน มา เสริมส่วนนี้ เขาก็เอาอาจารย์ทางด้านท่องเที่ยว ทางด้านทำธุรกิจ จนกระทั่งนักศึกษากลุ่มหนึ่งที่เอาความเป็นมาของ ศูนย์วัฒนธรรมไปประกวดด้วย แต่ก็ไม่ผ่าน มันหลายอย่าง มันคบกันแล้ว ทั้งกันไม่ได้

ความตั้งใจแรกเลยคือการเข้ามาเพื่อหาแนวทางการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนว่าจะทำอย่างไรได้บ้าง เพื่อลดผลกระทบจากช้างป่า โดยทำจากพืชที่ช้างป่าไม่กิน เพราะเราคุยกันช่วงพัฒนาโจทย์วิจัย ว่าจะทดลอง เปลี่ยนพืชที่ช้างไม่กิน แต่เราไม่มั่นใจ และไม่มีข้อมูล เราเลยลองสำรวจก่อนว่ามีพืชชนิดไหนบ้างที่ช้างป่ากิน เป็น

ที่มาของโครงการการศึกษาและพัฒนาระบบการผลิต แปรรูป และตลาดของพืชท้องถิ่นแบบครบวงจรเพื่อลดผลกระทบจากช้างป่า ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ก็มีทางมูลนิธิสืบฯ คุณปราโมทย์ ศรีไย มาช่วยเป็นพี่เลี้ยงนักวิจัย อาจารย์พีรชัย กุลชัย จากเทคโนโลยีลาดกระบังก็มาช่วยเราคิด เราคิดว่า ลองสำรวจพืชในท้องถิ่นที่ช้างป่าไม่กินก่อน แล้วนำพืชที่ช้างป่าไม่กินตัวนั้นมาศึกษาทดลองแปรรูป ศึกษาตลาด มานำร่องก่อน หาตลาดเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ได้ไหม เพราะว่าสินค้าบางอย่างเช่น ขมิ้น ถ้าชาวบ้านสามารถผลิต แปรรูปและขายเองได้ มันจะเพิ่มมูลค่าและกำไรให้กับชุมชนมากกว่าการผลิตแล้วส่งให้พ่อค้าคนกลาง และช่วยชดเชยพืชที่เสียไปจากช้างป่า ชาวบ้านเขาก็จะได้ปรับวิถีให้เป็นมิตรกับช้างกับคน ที่ตอนนี้คนอยู่ใกล้ช้างป่ามากขึ้น

พี่น้องก็เริ่มมาเป็นหลักตั้งแต่ประมาณปลายปี 61 ใช่มั้ยครับ

ก็ลองทำ ๆ มาครึ่งเทอม มีปัญหากระท่อนกระแท่นอยู่บ้าง แบบว่ามีความคิดเห็นไม่ตรงกันหรือว่ายังไม่รู้ หรือชาวบ้านบางคนอยากเห็นผลเร็ว ทำแล้วต้องสำเร็จ ทำแล้วต้องแก้ปัญหาได้นะ ทำแล้วได้อะไร คือความเป็นชุมชน ไปบ่อย ๆ ไม่ได้ ติดงานนู่นนี่ ช่วงหน้าฝน เข้าไร่เข้านา ปัญหาเยอะแยะ แต่ว่ายังดี พี่ก็ติดต่อกับกลุ่มเผ่าระวังช้างป่าเดิมที่ทางมหิตลและมูลนิธิอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตกได้สานงานไว้ ประสานงานในพื้นที่ที่มีคนได้รับผลกระทบจากช้าง ประชุมแต่ละหมู่ ๆ ไปเรื่อย ๆ เขาก็โอเค พี่รับอาสาเป็นประธาน เขาก็ให้ความร่วมมือแคว้นที่

ประชุมเท่านั้น แต่ว่าเขาก็ไม่สานต่อ เพราะอะไรรู้ไหม ที่เกิดปัญหาข้างตอนนี้เป็นส่วนน้อย ไม่เหมือนแต่ก่อนที่มีผู้ประสบปัญหามากกว่านี้ หมู่บ้านในตำบลนี้มีแค่ชายขอบหมู่บ้าน คนชายขอบป่าเท่านั้นที่เป็นปัญหา ข้างไม่ได้มาใจกลางหมู่บ้านไง ก็เลยรู้สึกไกลตัวไป คนที่ไม่ได้รับผลกระทบเลยไม่ได้ให้ความสำคัญ

ปัญหาอื่นมีอีกเยอะในหมู่บ้าน ปัญหาปากท้อง พี่ทุบบริบทตรงนี้ บางคนในพื้นที่ ถึงจะมีปัญหาข้างตรงชายขอบป่า ถ้าข้างไม่มา เขาก็อยู่เฉย ๆ ไม่ได้เข้าร่วม แต่ข้างมาเขาก็เข้าร่วม การเตรียมพร้อมรับมือเขาไม่มี ปัญหาคนกับข้างนี้คือ ทำแล้วอย่าไปทิ้งมัน ถ้าทิ้ง พี่ก็ทิ้งไปแล้วเหมือนกัน เราก็ไม่อยากจะทิ้งหรอก ทำแล้วก็ทำให้มันจบโครงการ ทำให้มันชัดเจน มันแก้ได้ขนาดไหน แก่ปัญหาคนกับข้างให้หมดไปเลยนะมันแก้ไม่ได้อยู่แล้ว ห้ามข้างไม่ให้มาในพื้นที่มันไม่ได้อยู่แล้ว ไข่ใหม่ ชาวบ้านก็เคยเห็น เคยมีประสบการณ์มาแล้ว

คิดอย่างไรกับงานวิจัยเพื่อพัฒนาระบบการอยู่ร่วมระหว่างคนกับข้าง ที่ผ่านมาช่วยให้สถานการณ์ดีขึ้นไหมครับ

มันก็ช่วยได้บ้างแล้ว ได้คำตอบของโจทย์ที่ว่าข้างกินหรือไม่กินพืชอะไรบ้างจากตัวเกษตรกรในพื้นที่ แล้วมาตอนนี้ก็สิ่งที่จะลองเปลี่ยนพืชให้มาทดลองปลูกพืชที่ไม่ได้ผลกระทบจากข้างป่า แล้วค่อยมาหาตลาดกันต่อว่าจะทำอย่างไรกันต่อ

แล้วชุดความคิด หรือว่าแนวคิดเป้าหมายสูงสุดของโครงการนี้คืออะไรครับ

อยู่ร่วมกัน อยู่ยังไง อยู่กันให้ได้โดยที่ข้างก็อยู่ได้ คนก็อยู่ได้ เพราะว่าข้างออกกลางคืน ช่วงกลางคืนคนก็นอนละ ช่วงที่ปลูกพืชที่เสี่ยงต่อข้างมากิน ข้างก็มากินละ คนก็ต้องมาเผ่า ก็เกิดปัญหา คนเผ่าระวังข้างก็ต้องทำความเข้าใจด้วย เราต้องการให้ชุมชนเปลี่ยน ปรับพืชที่มีอยู่แล้ว คือเราไม่ต้องเผ่าระวัง คือข้างมากินมา กินนิดหน่อย เหยียบไปกินไปนิดหน่อย แต่ว่าของฉันก็ยังคงเหลือเยอะอยู่ อันนั้นคือจุดมุ่งหมายว่าข้างมาได้ แต่ฉันก็อยู่ได้ ไม่ได้หมายถึงว่ามาอยู่ในบ้านเดียวกันได้นะ คุณก็อยู่ส่วนของคุณไป คืออยู่ระแวกชายขอบป่าในไร่นา ฉันก็ทำไร่ เก็บของป่าหากินไปตามวิถีเรา

คือคนเขามอง เห็น ข้างมากินพืชไร่นาฉันปลูกไว้นะ แต่พอคนเข้าไปหากินในเขตอุทยาน ในพื้นที่ส่วนของข้าง ทำไมคนเข้าได้ ทำไมข้างไม่ไว้วางใจละ แบบเข้าไปเก็บเห็ดป่าอะไร ทำไมละ มันต้องแบ่งปันกัน เราต้องมองมุมมองแบบนี้ เจ้าของพื้นที่ที่ดูแลสัตว์ป่าคือกรมอุทยานแห่งชาติฯ เป็นพื้นที่ของอุทยาน คนก็คือมีโฉนด มี ส.ป.ก. (เอกสารสิทธิให้ประชาชนเข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน เริ่มขึ้นเมื่อมีพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518) มีพื้นที่ของตัวเอง คนเข้าไปเขตอุทยานมันก็ไม่ได้ มันผิดกฎหมายอยู่แล้ว คุณผิดไหม ? แล้วข้างมาข้างผิดไหม ยังเป็นคำถาม เราก็ต้องฟังพากัน ทำความเข้าใจ

ในส่วนของการวิจัยที่ปรับวิถี ตอนนี้ได้พัฒนาการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากพืชที่ข้างป่าไม่กิน หาดลาด อบรมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ทั้งกาแฟ ขมิ้นและพริกไทย ก็เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน แปรรูปจากพืชที่ข้างไม่กิน จะทำขายยังไง ทำง่าย ๆ อย่างนี้ เราก็ทำได้นี้ เราก็ทำสต็อกเกอร์ ทำไม้แขวน เราก็ทำให้เขาเห็นได้ ทำแคปซูลขมิ้น ที่ขายตามท้องตลาดแต่ต้องได้มาตรฐาน กาแฟแพคเกจจิ้งสวย ๆ เราตัวเอง เราก็ทำได้ อันนี้คือทำให้เขาเห็น ให้เขามีความหวัง ให้เขามีแรงจูงใจ ปรับตัว จริง ๆ ชาวบ้านชุดนี้ ถ้าข้างมาเขาก็อยู่ได้แหละ ไม่จำเป็นต้องไปแต่ต้องเรื่องข้างเลย ถ้าพูดได้เลยว่า กลุ่มชุดนี้เขาปรับตัวเขาเองอยู่แล้ว

คือคนกลุ่มนี้เขาปรับตัวเอง สามารถไล่ข้างด้วยตัวเองได้อยู่แล้ว อยู่ด้วยตัวเอง ไม่ต้องพึ่งใครก็ได้ ใช่ว่าเขาไม่ต้องไปไล่ข้างก็ได้ เพราะว่าพืชที่เอามาเนี่ย มันไม่ได้เสียหายไป เพราะเป็นพืชที่ข้างไม่กิน เขาไม่ได้ตั้งการ์ดป้องกันด้วยว่าข้างจะมาทำอะไร แล้วต้องไปล้อมรั้วล้อมอะไรมากมาย

ในแง่ของความสำเร็จของโครงการ ก็พอเห็นภาพว่ากำลังเดินต่อไปได้ และที่มองว่าจะทำต่อก็คือการทดลองปลูกพืชชนิดใหม่ดูด้วย เปรียบเทียบว่าจะเป็นยังไงบ้าง และดูว่าจะหาดลาดจากไหนให้ไหมครับ ปลูกอะไรก็ได้ที่ข้างไม่กิน แต่ว่าเรื่องตลาดก็ยังไปไม่สุด เรื่องการแปรรูป พี่ไม่กลัวหรอก พี่กลัวด้านการตลาด บริษัทใหญ่ ๆ กับเราเล็ก ๆ เนี่ย บริษัทใหญ่เขาอยู่ ขยายขึ้นละสลึงเขาอยู่ได้ละ ผลผลิตที่เป็นล้าน ๆ เป็นหมื่นชิ้น เราจะไปแข่งได้หรือ เราแข่งไม่ได้หรอก ก็ต้องค่อย ๆ หาช่องทางกันไป

ที่นี้คือเข้าใจภาพคร่าว ๆ แล้วว่าตัวพืชนั้นกับโครงการมีที่มาที่ไปอย่างไร แล้วอย่างนี้ ตัวโครงการเองมีคนชาติพันธุ์อยู่บ้างไหมครับชาติพันธุ์มี แต่ว่าถ้าทำโครงการร่วมกับทางหน่วยงานราชการและสงงานเขาเนี่ย คนที่ไม่มีบัตรก็ลำบากอย่างลุ่มหัด เป็นชาวกะเหรี่ยง เขาไม่มี แต่เขาก็มาร่วมด้วย อย่างน้ากิจ เขาค้นไทย เขามีบัตร ก็โอเค

คือไม่ใช่คนชาติพันธุ์ทุกคนจะได้บัตรประชาชนใช่ไหม

ใช่ บางคนก็คนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง มอญ แต่สัญชาติไทย แต่ว่าถ้าเข้าร่วมโครงการไม่ว่าจะเป็นโครงการอะไรของรัฐก็ตาม ต้องมีบัตรไทยหรือบัตรประชาชน สัญชาติไทย เชื้อชาติอะไรก็ได้ และต้องมีชื่อในทะเบียนราษฎร

เวลาเกิดปัญหาข้างป่ากับกลุ่มคนชาติพันธุ์ เขาทำไรทำนา ข้างเข้ามากินของเขา มีใครมาช่วยอะไรไหมครับ ตามกฎหมายนะไม่มีอยู่แล้ว แต่ว่าในภาคปฏิบัติ ไม่เกี่ยวกับกฎหมาย ไม่เกี่ยวกับหน่วยงาน เราให้เสมอภาคหมดในแง่การช่วยเหลือกันของคนในชุมชน หากมีค่าตอบแทนเราส่งหนังสือก็ต้องเอาตามรายชื่อคนที่อยู่ในทะเบียนราษฎรถึงจะได้สิทธิ์กันครับถ้วน เราก็อยากให้เสมอภาคนะ อย่างลุ่มหัด ที่เป็นคนกะเหรี่ยง ไม่มีบัตร เราก็พยายามหาส่วนที่ตอบแทนเขาได้ ตามกฎหมายถ้ามีชื่อลุ่มหัด มันก็ไม่ได้ละ เหยียบัตรต่างตัวเอาได้ไง แต่ในทางปฏิบัติเรา

ต้องทำให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน เช่น การทำงานเราไม่แบ่งกลุ่มคนชาติพันธุ์กับคนมีสัญชาติในการทำงาน แก้ปัญหา หรือทำงานวิจัย

แล้วการที่มีคนชาติพันธุ์อยู่ในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น พี่นุ้ยคิดว่ามีผลต่อโครงการอย่างไรครับ พี่มองว่า คนที่ใช้แรงงาน คนใช้พื้นที่หรือเช่าที่ จะทำอย่างไรให้เขาเข้าใจว่ากระบวนการแก้ปัญหาเป็นอย่างไร ทั้งจากงานวิจัยและจากการพูดคุยกัน อย่างของทางท่าขุ่นที่ปลูกมัน ปลูกข้าวโพด คนชาติพันธุ์เยอะมากเลย แต่อยากให้เขารู้ว่าเขาน่าจะเลือกปลูกอย่างอื่นได้ มีทางเลือก ปลูกพืชที่ข้างไม่กิน มีตลาดรองรับ มันน่าจะช่วยลดผลกระทบจากข้างป่ากินพืชไร่ได้มากขึ้นเยอะ

ถ้าอย่างนี้ ในฐานะที่พี่นุ้ยเป็นคนชาติพันธุ์ กว่าจะได้มาซึ่งบัตรประชาชน กว่าจะได้ทำงาน ได้สิทธิต่าง ๆ พี่นุ้ยมองการจัดการในอนาคต หรือมองว่ามันพอจะมีแนวทางไหนไหมที่จะช่วยลดปัญหาสิทธิของคนชาติพันธุ์ต่อด้านความเป็นอยู่ในพื้นที่บ้าง ทั้งในเรื่องข้างและเรื่องอื่น ๆ ด้วย

ต้องแยกประเด็นก่อน ชาติพันธุ์ทำยังไงให้อยู่ได้ トラบใดที่เขาไม่มีสัญชาติ เขาก็มีปัญหาในตัวเขาตลอดจนตายในทางกฎหมาย แต่ถ้าเขาได้บัตรประชาชนไทยเมื่อไหร่ สิทธิเขาได้เสมอภาคคนไทย คือเสมอภาคหมด แม้เขาจะไม่เล่นการเมือง แต่ก็เสมอภาคหมด แต่トラบใดที่คนชาติพันธุ์ เขาไม่ได้สัญชาติไทย อย่าไปหวังให้เขาได้สิทธิต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิด้านการศึกษา จะเข้าถึง มันก็ได้อยู่แต่ก็กู้เงินมาเรียนไม่ได้ ทำให้เสียโอกาสเรียนไป สิทธิในการรักษาพยาบาล บางคนเข้าถึง บางคนก็เข้าไม่ถึง อันนี้ก็อยากฝาก ให้คนได้เป็นทะเบียนราษฎร์ แต่ด้วยหลายปัจจัยที่ผ่านมา ก็ต้องพูดตรง ๆ ว่าใครมีเงินก็ได้ มาจากนอกก็ได้ เหมือนกับว่าคนที่นี้ เกิดที่นี้ทำไม่ได้ บางคนมาจากที่อื่นพูดไทยยังไม่ได้ทำไม่ถึงได้ อันนี้คือการปฏิบัติ มันเหลื่อมล้ำ มันแก้ไม่ได้ คือจิตใต้สำนึกบางคน หน่วยงานรัฐ หน่วยงานอะไรต่าง ๆ เราต้องแยกประเด็น

ส่วนถ้าประเด็นข้าง ต้องร่วมสำนึกด้วยกัน ปลูกฝังจิตอาสาให้มากกว่านี้ โดยเฉพาะเยาวชน ต้องเข้าปลูกฝังเยอะ ๆ และก็หาทางแก้กันอย่างจริงจัง จริงใจ แม้กระทั่งหน่วยงานรัฐบางครั้งก็ไม่จริงใจ ก็พูดตรง ๆ พี่ก็ไปประชุม บางครั้งอะไรยังงั้น หน่วยงานด้านจัดการป่าไม้ทรัพยากรไม่จริงใจ งบประมาณรัฐมีเยอะ ฉันทจะเจียดให้ชาวบ้านได้ยังไง จริง ๆ แล้วควรแบ่งมาให้ชาวบ้านช่วยกันคิดกันทำบ้าง

น่าจะเอามาจัดการร่วมกันอะไรมากกว่านี้หรือเปล่าครับ ในความหมายของพี่นุ้ย

พี่เห็นทำชุดลอก ทำเสา ทำนุ่นทำนี้ รัฐมีงบประมาณเยอะแยะ แล้วทำไมไม่เจียดให้ชาวบ้านลองทำ ลองปรับเปลี่ยนอะไรแบบนี้บ้าง คิดให้ดี แล้วก็มาฟังเสียงชาวบ้านบ้าง ทำจริงจัง เอาเงินโครงการร้อยล้าน ลองเจียดมาสักสิบล้าน ลองมาสนับสนุนศึกษาหาแนวทางมาปรับเปลี่ยนวิถีเกษตร และมีตลาดรองรับ ที่ทองผาภูมิก็มี

การเกษตร ก็เอาระบบน้ำ ระบบเกษตรหรือหน่วยงานอะไรมาช่วยกัน เกษตรก็ช่วยได้ เกษตรก็ไม่ลงมา คือเขาก็มา แต่ไม่ได้คิดในการช่วยแก้ปัญหาข้าง แต่มาช่วยในการส่งเสริม แต่การแก้ปัญหาเนี่ยเขายังมองไม่เห็น ไม่อยู่ในแผนเขา ยกตัวอย่างการเยียวยาภัยแล้งให้กับมันสำปะหลัง มีเงินชดเชย แต่ในกรณีข้างปาก็ยังไม่มี คือทุกวันนี้ชาวบ้านเดินลำพัง ทั้งคนไทยและกัมพูชาติดพันธุด้วย นอกจากจะมีจิตอาสาหรือโครงการอื่น ๆ ที่ช่วยกัน แต่มันไม่ใช่หน่วยงานรัฐบาลโดยตรงที่ขอมาทำตรงนี้ ไม่ได้มาช่วยโดยตรงกับการแก้ปัญหาข้างกับคนปลูกพืชไร่ มันเยอะนะ เวลาแบบกรมอุทยานฯ บอกว่าไม่ใช่พื้นที่รับผิดชอบของฉัน แต่เป็นของกระทรวงมหาดไทย ชาวบ้านก็เดือดร้อน เพราะทำอะไรไม่ได้สักที ไปได้ไม่ไกลนะ ถ้าเสียงถึงก็ฝากบอกว่าชาวบ้านไปได้ไม่ไกลนะ ก็อ่อนล้าบ้างละก็ต้องหยุดพัก คนที่จะขึ้นมารุ่นใหม่เนี่ยจะมีจิตอาสาได้สักกี่คน มีเพชรเม็ดงาม ๆ ได้สักคนสองคนก็ต้องดูต่อไป นักการเมืองเองก็ต้องมีสามัญสำนึกเหมือนกัน

แล้วอย่างนี้ พี่นุ้ยได้มองเด็กรุ่นใหม่กับความหวังเรื่องการทำงานสาธารณะเรื่องชาติพันธุ์หรือเรื่องข้างไว้บ้างไหมครับ

ก็หวังลึก ๆ แต่เราก็คือหวังไม่ได้เต็มที่ เขามีตัวตน มีเส้นทางของเขาตรงนั้น เขาไม่มาจมปลักกับเรา ไม่มีรายได้ ไม่มีอะไรชัดเจน ก็เข้าใจได้ คนเราก็ต้องมีครอบครัว มีอนาคต ต้องมีเงิน แต่งตัวหล่อสวยนะ มีรถมีบ้านอะไรเนี่ยเพื่อให้เข้ากับสังคมทั่ว ๆ ไป นี่คือมุมมองของพี่

อ้างอิง

พิเชฐ นุ่นโต, ชุตีอร ชาวินี, มัทนา ศรีกระจ่าง และ ชิณัฐวัฒน์ มณีศรีชา. 2561. เสียงคน เสียงช้างป่า: แนวโน้มการตอบสนองของชุมชนต่อการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในประเทศไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, กรุงเทพฯ.

คณะกรรมการวิสามัญ พิจารณาศึกษาและแก้ไขปัญหช้างป่า รัฐสภา. 2565. รายงานผลการศึกษาและแก้ไขปัญหช้างป่า. สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. กรุงเทพฯ

AsESG Thailand Forum. 2017. Mapping of wild elephant presence sites, population, and HEC presence sites in Thailand. In the meeting of Asian elephant specialists and potential members of Thailand on 17 May 2017 supported by WWF-TH Dawna Tenasserim Transboundary programme, Bangkok.

Choudhury, A., Lahiri Choudhury, D.K., Desai, A., Duckworth, J.W., Easa, P.S., Johnsingh, A.J.T., Fernando, P., Hedges, S., Gunawardena, M., Kurt, F., Karanth, U., Lister, A., Menon, V., Riddle, H., Rübel, A. & Wikramanayake, E. (IUCN SSC Asian Elephant Specialist Group) 2008. *Elephas maximus*. The IUCN Red List of Threatened Species 2008: e.T7140A12828813.

Desai, A. A. & Riddle, H. S. (2015). Human-Elephant Conflict in Asia. U.S. Fish and Wildlife Service and Asian Elephant Support. Url: <https://www.fws.gov/international/pdf/Human-Elephant-Conflict-in-Asia-June2015.pdf>

Williams, C., Tiwari, S.K., Goswami, V.R., de Silva, S., Kumar, A., Baskaran, N., Yoganand, K. & Menon, V. 2020. *Elephas maximus*. The IUCN Red List of Threatened Species 2020: e.T7140A45818198. <https://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2020-3.RLTS.T7140A45818198.en>.

ภาคผนวก

ผู้นำการสื่อสารการจัดการช้างป่าอย่างสันติ ที่โครงการสื่อสารความรู้เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับช้างป่าอย่างสันติ ได้จัดเวทีสาธารณะเสียงคนเสียงช้าง ครั้งที่ 2 ขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิด ความรู้ และการจัดการระหว่างชุมชนที่ประสบปัญหาช้างป่าทั่วประเทศ

“

หัวใจสำคัญของการทำงานเฟียร์วังช้าง
คือ การวางแผนการทำงานร่วมกันจาก
ข้อมูลที่ร่วมกันประเมินก่อนเฟียร์วัง
ทั้งชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และชุดเฟียร์วัง
เช่น ถ้าช้างอยู่หมู่ 2 คนพลัดถิ่นก็จะแจ้ง
ให้คนในบ้านรู้ และวางแผนร่วมกันว่าจะ
พลัดถิ่นกันอย่างไร ให้กำลังใจกันตลอด
**บางทีก็รู้ว่าช้างเครียด ก็ให้เขาได้หยุดพัก
แล้วค่อยตามพลัดถิ่นอีกที..**

— **เปรมวดี สมเขาใหญ่**

ฝ่ายจัดเก็บข้อมูล

ทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่นคนกับช้าง พื้นที่ใต้ร่มเย็น

“

ทุกอย่าง.. ชุมชนไม่สามารถที่จะ
บริหารได้ตั้งแต่เริ่มต้น ดังนั้น
จึงต้องหาแนวร่วมมาช่วยกัน
จัดการปัญหาในพื้นที่ อยู่ร่วม
อย่างสันติ ปลอดภัยกับทั้งคน
ปลอดภัยกับทั้งช้างด้วย

— **นพดล ประยงค์**

หัวหน้าโครงการพัฒนาระบบเฟียร์วังป้องกัน และลดผล
กระทบช้างป่าในพื้นที่รอบเขตอุทยานแห่งชาติใต้ร่มเย็น
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

“

การทำงานร่วมกัน ต้องหันหน้ามาคุยกัน
โดยมีคนกลางมาแนะนำการพูดคุยกัน
แต่ก่อนก็เป็นด้านลบต่อป่าไม้ แต่จาก
การพูดคุยและผ่านการประสานงาน
ก็เป็นด้านบวกมากขึ้น
จนถึงวันนี้ ผมก็ได้ตั้งกลุ่ม คือนำเกษตรกร
ที่เดือดร้อนช่วยกันไล่ช้าง จะใช้วิธีเฝ้าระวัง
สวนใครสวนมันก่อน แต่มาช่วยกันเฝ้าระวัง
ให้เป็นแนวเดียวกัน..

..สำคัญที่การสื่อสารและการประสานงาน

— **วีระ มณีนังค์**

นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นคนกับช้าง
พื้นที่สลักพระ จังหวัดกาญจนบุรี

ประเด็นช้าง
ต้องร่วมสำนึกด้วยกัน
ปลูกฝังจิตอาสาให้มากกว่านี้...
...และก็หาทางแก้กันอย่าง
จริงจัง จริงใจ

